

NAPOLEON CSÁSZÁR'
É L E T E.

TÖBB TÖRTÉNET-IRÓK SZERINT

MAGYARÁZÁK

ILLÉS ES SZEKRÉNYEST.

I. FÜZET 1769—1798.

Ára borítékba kötve 30 kr. ezüst pénz.

Czettel Antal
tulajdona
1874.

Wardleou Caszár élese
főbb történet irók szerint

Magyarország
Més és Sackrienyedőj.

1. Lincet 1798-1769 évek,

Pösten 1594,

Petrozai Iratnes J. M. és Kurályil.
Tulajdona.
(Vri Mosza óia.)

Czettel Antal
Lajos János Plébános
Pap Pal Kántor

Handwritten text on the left margin, possibly a library or collection name, partially obscured and difficult to read.

XIV 12/14

NAPOLEON CSÁSZÁR'

É L E T E.

TÖBB TÖRTÉNET - ÍRÓK SZERINT

MAGYARÁZÁK

ILLÉS ÉS SZEKRENYESY.

I. FÜZET.

1769 — 1798. eszt.

PESTEN 1834,

PETRÓZAI TRATTNER J. M. ÉS KÁROLYI I. TULAJDONA.

(ÚRI UTSA 612.)

I.

Chronologiai áttekintet.

Napoleon' ifjúsága.

1768. Május 15. Korszikának Franciaországhoz csatoltatása.
1769. August 15. Bonaparte Napoleon' születése.
1779. Az ifjú Napoleon atyjával, Bonaparte Károly korszikai követtel Párisba érkezik.
- April. 23. A' briennei iskolába lép.
1784. October. 17. A' párisi katona-iskolába jó.
1785. Sept. 1. Alhadnagy lesz a' La Fère nevű első pattantyús ezredben.
1786. Főhadnagya lesz a' Grenoble pattantyús ezredben.
1790. Auxonnében egy kemény levelet intéz Butta-fuoco korszikai követhoz Párisban, 's őt árulónak vádolja.
- Párisba utazik, 's Raynál abbénak várórizeti szűn-óráiban írta Korszika' történetét mutatja-be, 's annak tetszését megnyeri.
1791. A' lyoni akadémiától jutalmat nyer, melly e' kérdésre tétetett: „valljon minő okfóket kell az emberekbe csepegtetni, hogy azok a' lehetőségig boldogok legyenek?“
1792. Febr. 6. Kapitánya lesz a' negyedik gyalog-pattantyús ezrednél.
- Szabadsággal Korszikába megy, 's ott egy korszikai zászlóalj' parancsnokává neveztetvén, a' lázadók ellen Franciaországért harcol Ajaccióban.
- Augus. 10. Jelenvan a' párisi augustus 10-iki történeteknél.
- Septemb. Korszikába vissza tér, és Paoli generál' barátja lesz.
- October. 19. Stabalis-tiszt lesz a' pattantyússágnál.
1793. Januar. A' Magdolna szigetek és Saint-Etienne elleni expeditio bizatik rá.
- Martz. 7. Első szövetkezés a' francia köztársaság ellen. Austria, Porosz, Német, Angolyország, Hollandia, Spanyolország, Portugallia, Nápoly, Szardínia, és a' Pápa részt vesznek benne.
- Paoli' lázadása. Napoleon felhágy Paoli' barátságával.
- Jun. 8. Angolyország minden francia kikötőt ostrom alatt lévőnek nyilatkoztat.
- Napoleon az angoly párt ellen harcol Korszikában.
- Egész familiájával Franciaországba tér vissza.

Napoleon' gyermekkora.

A' régi és új kornak legdicőültebb neveit a' Napoleon név elhomályosítja. Valljon kiállja e' csak egy is ama' nagy emberek közül, kik eddig minden összehasonlításban mustrául szolgáltak, az összehasonlítást a' tizenkilencedik század' hőisével? — Mi Nagy - Sándor, Hannibal, Caesar, Attila, Mahomet, Nagy - Károly, Hunyady Mátyás, IV. Henrik és Cromwell az olasz armáda' generálja, Egyiptom' meghódítója, a' francia császárság' alapítója 's a' mivelte Europa' győzedelmese mellett? — Napoleon mindegyiket ezek közül épen azon tulajdonnál fogva, melly ezek' hírét megalapítja, fellőlmulván, ő még ama' többi nagy tulajdonok' egyesítése által is felettők tündöklök, mellyek emezeknél hibáztak. Ő az őszvehasonlítást mind eme' híres királyok, nagy hadivezéresek 's bölcs törvény - hozókkal együttvéve kiállhatná; ő már maga magában is mindnyájokra árnyékot vet.

Napoleon' győzedelmei mentették meg a' köztársaságot, melly már azon ponton állott, hogy magát az europai hatalmasságok' szövetségének alávesse; Napoleon' uralkodása rántotta - ki Franciaországot a' fejetlenség' (anarchia) véres iszapjából: a' császárság' alkotójának köszönhetik a' Francziák revolutió utáni nagy embereiket, törvényeiket, emlékeiket, híruket. — Ő a' szüntelen előrehaladó javítás-

nak amaz óriási vágyát lehellte lelkökbe, melly uralkodásának valódi és állandó célja volt, 's melly eztán minden státustársaságnak célja leend. —

A' császárnak határtalan nagyravágyását, zsarnokságát 's háborúhozi való nagy kedvét vetették szemére.

Az ő nagyravágyása (ki nem tudná még most is ezt?) abban állt, hogy Franciaországot nagyobbá 's hatalmasbbá tegye, 's hogy a' Francziákat a' világ' első nemzetévé felemelje. A' környülmények által a' jövődő' embereinek vezérévé tétetve, 's a' multnak védőivel harczba keveredve, a' maga által pártolt ügy' diadalmát akará ő biztosítani, ugyan is a' civilisatio ügye' diadalmát a' miveletlenség ellen, melly — meg kell vallani — egyszersmind a' francia nép' ügye is volt. „Azt akarom — monda ő — hogy e' cím „,„Francia““ a' legszebb, legkivánatosb 's legtiszteltebb legyen a' földkerekségén.“ —

Zsarnoksága olly diktátorság volt, melly háborúból származván, a' háborúval el is tűnt volna. Mellyik hazáját szerető Francia tehetne most neki a' miatt szemrehányást, hogy ő, lángesze 's a' kor' szelleme által reáruházott határtalan hatalmát úgy használta, mint az valósággal történt? A' Francia követkamara' mostani előlülője, az idősb Dupin, ki bizonyosan a' józan szabadságnak barátja, ezt mondá közelébb: „Én, Napoleont mindenhatósága' korszakában utáltam: őt felülegesen ítélem meg. Most, midőn az embereket 's a' kormányzasi foglalatosságokat jobban ismerem, a' császárt épen azon tetteiért, csudáalom, mellyek akkori gyűlölségemet 's boszorkodásomat felgerjeszték bennem.“

A' mi Napoleonnak háborúhoz való kedvét illeti, tudva van, hogy Olaszország' meghódítja, miután 6 ellenséges sereget meggyőzött, győztes létére ő kívánta az ellenségeskedéseknek végét. Ugy szinte a' Jena és Friedland melletti győzelmek után, ő maga ajánla a' megalázott Oroszbirodalomnak egy tiszteséges hékességet. Közönségesen el is van ismerve, hogy azon háborúkban, mellyek Európa' mezéjít vérrel áztatták, soha sem ő volt a' kihívó. — A' császárnak tulajdon, leginkább szeretett testvére, Jósef, erről egyik levelében igyszól: „Csak maga Angolyország és Pitt akarták szüntelen a' háborút. A' restauratio' története megmutatta, hogy Pitnek mint az oligarchák' érdekei' 's az europai uralkodó házak' absolutismusa' fő-védőjének; igaza volt. Minden oklevelek, mellyek kezemnél vannak, azt mutatják, hogy Napoleon mindég a' békeséget akarta. — A' békét a' mivelődés, 's a' újjászült Europa' érdekei kívánták, de csak tartós és dicsőséges békét mind szárazon mind tengeren. — Hogy, védhesse magát, néha Napoleonnak támadólag kellett munkálkodnia.“

Minden elmondott már e' nagy ember, mint generál, 's egy hatalmas ország' alapítója, törvényhozója és kormányzója felett. Az ő dicsérete minden szájakban forog. Ő a' legellenkezőbb vélemények' hőse. Valahára már charactere, lángesze és tettei olly tökéletesen elismertetnek, hogy mi neve' czimje mellé a' „Nagy“ nevezetét nem is tettük, mellyel azt a' népek' háládatossága 's csudálkozása felruházta. Valljon kell e' még „Napoleon“ dicsó neve mellé más valami mellék-név?

Napoleon császár középtermetű, de jótest-alkotású volt (5 láb, 2 hüvelyk). Rendkívül gyengéd kezei és lábfejei, szép alkotású és husos lábai, gömbölyű czombjai, egy kevésé rövid nyaka és széles mejje volt, mellyben egy nagy szív kényelmesen doboghatott. Egész tartása nemes és tiszteletet gerjesztő vala.

Feje, jóllehet kevésé vastag, régi (antik) szépségű volt. Képe' kerekdedsége tökéletes és szabályos. Magas, széles, nyílt homloka, gesztenyeszin sima hajai, kék szemei, sas-órra, teljes orcája, kis szája, igen szép fogai, 's halaván arczsine volt. Képe' kifejezése rendszerint csendes és komoly vala; valahányszor azonban a' császárt valamelly jóindulatú érzés lelkesíté, képe' természeti komolysága a' legkellemesebb nyájassággá változott; ilyenkor mosolygása ellenállhatatlan bájjal birt.

Természetileg (physicumát) tekintve, Bonaparte Napoleon, generál korában majd nem nevezetesnek tetszék teste' sovánsága, 's képe' halavánsága (mellyet keresztülható sas-szemei' tüze még halaványabbá tett), úgy szinte hosszú, négyszegre nyírott, feje' két oldalán lecsüggő 's füleit befedő hajai miatt. Konzul' korában rendkívüli sovánsága jóformán elmult, jóllehet még mindig gyenge testalkatású volt. Hosszu hajai lenyirattak, 's arcza' nagy caractere ki kezdé tünni. Csak császári uralkodása' közepe felé fejlett-ki képe' természeti szépsége egész tökéletességében, a' mi a' konzulsági pénzeknek a' császáriakkal öszve hasonlításából világosan kitetszik. Arczsine világosabb lón; rövid hajai magas homlokát — a' lángész' tükörét — szabadon hagyták; testében el kezdett hízni.

E' hizottság később sz. Ilona' szigetén még inkább nevedett; melly a' testi gyakorlások' hijánya 's a' szabadság' korlátozása által eléggé kimagyarázható. Egyébiránt ezt tiszta céljai' öntudása, valamint visszaemlékezései' nyugalma is elősegíthették.

Napoleon' temperamentoma szintolly rendkívüli volt, mint lángesze. Teste vas-alkotásu volt, melly a' legnagyobb törődést elszenvedte; betegségnek nem volt alávetve; keveset aludt — 's ritka adomány! — alvását kedve szerint félbeszakaszthatta 's ismét folytathatta. Alvóhelyéül minden hely alkalmas volt: a' császári hálószoba, szintugy mint egy árok' szeglete, a' táborigy ág' deszkája vagy a' szabad mező' kemény földje.

Élete józan, étvágya mértékletes, ízlése könnyen kielégíthető volt. Nem sokat és hamar evett, kevés bort és kávéit ivott, 's nem tobakolt, mint általában hiszik, hanem csak a' burnót' szagát szívta - fel.

Jóllehet ha, a' főváros' szépítéséről, új utak' csináltatásáról, új csatornák' és kikötők' ásatásáról volt szó, a' pazarlásig bőkezű, — szoros kiméléssel rendezé - el háza' saját kiadásait, mellynek fénye azonban Europa' más udvaraiét meghomályosította. Generáljait és tisztjeit ugyan palotájában aranyos és hímezett formaruhákban akarta látni; de ő maga, szerénykedvén ruhájiban, rendszerint gárdája' egyszerű ezredesi formaruháját viselte, mellyet semmi himzet nem ékesíte, 's ennek felébe esős időben egy bő kaput jött, mellynek szürke színe eléggé ismeretes. Különös formájú katona - kalapot viselt, mellyen sem czafarang, sem kócsagtoll nem díszlett, egyedül a' háromszinü kokárda fekete selyem szalaggal

lévén reá tűzve. Uralkodása' elején több ideig más ékesítvényt nem viselt a' becsületlegió' egyszerű ezüst keresztjénél, melyet gyakran leoldott gomblyukáról, hogy az érdemet 's vitézséget megjuttalmazza; később az olasz vas-korona rendczimet is e' mellé függesztette.

A' császár természettől nyájas és udvarias volt mindenki iránt; jó és hozzá férhető a' nép és katonák, keményebb 's hátratartóbb generáljai 's ministeri iránt. Beszédje majd kemény és rövid, majd szelid és hizelkedő volt; sokoldalúsággal bővölködő beszélgetése tele volt finom és elmés jegyzésekkel, nevezetes vonásokkal, 's mély gondolatokkal; beszélgetése, úgy szólván, néha lelki villámlásokkal teljes fergeteg volt, mellynek fénye minden kérdésekre világosságot vetett. — Beranger azt tartja, hogy ő a' legnagyobb költő volt az újabb időkben; proclamatióji azt bizonyítják, hogy ő az újabb időkben a' legékesebben szóló ember volt.

Napoleon' munkássága a' csudatevéssel vala határos. A' táborban nappal mindég vágatva nyargalt a' seregekkel megrakott lineák között, még pedig sokszor egy folytában húsz óráig, a' nélkül hogy fáradtnak látszott volna; éjjel diktálta parancsait, bulletinjeit, proclamatiójit, 's határozatit; sátorából igazgatá a' császárságot, 's a' hatalma alá hódított Európát. Ha valamelly fegyvernyugvás vagy békesség őt Párisba visszavitte, a' fővárosban tartózkodása nem nyugalom' és dologtalanság' időszaka volt. Ő itt ministereivel dolgozott, a' státustanács' üléseiben részt vett, hol ama' törvény - könyvek dolgoztattak ki, mellyek uralkodásának szintannyi becsületére válnak, mint győzedelmei; továbbá dolgozó szobáiból a' városba rán-

dült - ki, hol gyalog, hol lóháton, de mindig katonai kíséret 's gyakran minden kísérok nélkül, meglátogatta az emlékeket és műhelyeket, a' dolgozók közzé keveredett, 's a' népet kikérdezte, hogy annak kívánságait és szükségait őnmaga kitanulja; „mert — úgymondá — a' nép az én családom.“ Nem is szükölködött ő a' nép' háládatossága nélkül, 's midőn a' szerencse hátat fordított neki, nem a' nép volt az, melly az ő pártját elhagyta. Katonáji utoljáig hivek maradtak hozzája, melly példát kedvezéseivel halmozott tisztjei, generáljai és marsaljai jobban követhettek volna. —

A' Bonaparte család egy volt hajdan Olaszország' fenséges familiáji közül. Bolognában az arany könyvbe be volt iktatva, Florenczben a' patricziusok' karához tartozott, 's az első toskánai házakkal, sőt magokkal a' Medici - ekkal is atyafiságban volt. A' trevisói fejedelmek belőle származtak. Több Bonaparték a' 15-ik és 16-ik században a' művészetben és tudományokban kitünteték magokat. A' Bonaparte név az olasz diplomatika' évkönyveiben is tündöklék. Végre V. Pál pápa' anyja is Bonaparte leány volt.

Ez ősi fényre Napoleon maga nem sokat tartott: midőn egykor Drezdában létekor olyan oklevelek mutattak neki elő, mellyek a' Bonaparte familiának a' trevisói fejedelemséget illető jussairól szóllottak, így szólt „Én, nem sokat adok e' régi kutyabőrökre, az én nemességem Montenotténál vagy 18-ik brumaire - től kezdődik; én inkább alapítója, mint csemetéaga akarok lenni egy híres nemzetségnek; én az én családomnak habsburgi Rudolfja akarok lenni.“

Napoleon' eleji a' Gibellinekkal hazájok' függetlenségéért harczoltak, azért a' győztes Guelfek által számkivettetvén, Korszikában kerestek menedéket; hol Ajaccio városában megtelepedvén 's házasságok által a' sziget' első házaival atyafiságba jöven, a' város körüli vidék' lakosira is nagy befolyással voltak.

Bonaparte Károly, Napoleon' atyja Romában és Pisában tanult. Minden tekintetben jeles ember volt; eleven, élesbelátásu lélekkel, 's hathatós, meggyőző ékesen szólással birt. Egészen hazája' ügyének szentelve, a' Genuaiak elleni háboruban vitézül harczolt; és hazafitársai 's jelesül Paoli' barátságát és tiszteletét megnyerte. — Napoleon anyja, Ramolino Laetitia, szépsége és férfias tulajdoni által egyaránt kitűnő, bátorsága 's maga feláldozása által magát férjére méltónak mutatta. Követte ő férjét a' háborúban, 's megosztá vele a' viszontagságokat és veszélyeket. E' táborozások' egyikén jött ő azon fiúgyermekkel terhbe, kinek minden századok' legnagyobb vezérének kelle lennie.

Gyermeksége' első éveiben Napoleon semmi rendkívülit nem mutatott. „Én akkor — ezek saját szavai — csak egy akaratos, elméskedő gyermek voltam.“ Az anyja és egy nagybátyja, Lucian, ajacciói fődékan, ki egyszersmind keresztatyja is volt, leginkább hatottak a' fiúra, kinek eleven, nyughatatlan természete makacs és czivakodó volt, mint hajdan Gueseliné. E' nagybátyja annyira átlátta a' gyermek' fejlődő tehetségeit, hogy midőn halála' óráján tőle azt kérdeznék, miért nem tesz végintézetében kedvence' számára is rendelést, ezeket felelte: „Szükségtelen, Napoleon' szerencséről gon-

doskodni. Ő maga fogja szerencséjét megszerezni. Ő a' familia' feje fog lenni.“

Midőn Napoleon tiz esztendő's lett, az atyja, ki mint Korszika' követe Versaillesbe ment, magával Francziaországba elvitte, 's őt a' briennei katona iskolába adta. Tetszett a' franczia kormánynak, ha ez intézetbe a' nem rég Francziaországhoz csatolt Korszikaiak, jelesebb házaik' fiait beadták. Egy egészen franczia nevelés ez ifju emberekbe új hazájok iránt hajlandóságot és szeretetet vala csepegtetendő. Napoleon, neveltetésének emez első irányához mindenkor hív maradt. — A' tanítók benedek-szerzeti barátok voltak. — Napoleon örömmel lépett a' briennei iskolába, 's rövid időn tanulni vágyása, előmenetele 's szorgalma által kitünteté magát. Ő első matematikusnak tartatott az iskolában. Matematikai oktatója, Patrault atya, 's ennek segéde ama' később hires Pichegrü volt. Azonban korok' egyenetlensége olly nagy korlátot von az emberek közt, hogy itt is a' bár mindennapi öszveérés mellett semmi öszveköttetés nem volt az ifju Bonaparte 's Holland' jövendő meghódítója között.

Mély gondolkozása 's magánosságához vonzó hajlandósága mellett is szerették Napoleont többi iskolatársai. Characterében szerencsés változás történt; szelidebb, csendesebb, szorgalmasabb lett. Azon befolyás, mellyel a' többi nevendékekre hatott, azt szülé, hogy tőlök minden mulatságaik' igazgatójává és elrendelőjévé választaték. Ő e' gyermeki mulatságoknak komoly és hasznos czélt akara adni. Majd Róma' és Görögország' történeti inneplését ismételtette, majd az olympiai játékokat

utánoztatta, leginkább pedig ütközeteket és ostromokat ábrázoltatott.

Napoleon már az embereket tanulta-ki ifju társaiban. E' gyermeki harcok óriási győzedelmei' előjátékai voltak.

Az 1783 — 1784-ki kemény télen nagy hó esvén, 's az udvarokat és kerteket elborítván, mindennemű játékot ellenzeni látszék. Ő a havat szabályos sánczok és redoutok' építésére használta, mellyeket hó és jég-golyókkal ostromoltatott, 's így mint generál megtámadta 's lerontotta azt, a' mit mint hadi építőmester felállított.

Valahányszor Napoleon társai' játéki' elrendelésével nem foglalatoskodott, szünóráit az iskola' könyvtárában tölté, hol Arriánt, Polybiust és Plutarchot olvasá. A' történetírók', bölcselkedők' és hadi-vezérek' olvasása olly szükség volt reá nézve, melly nélkül elnem lehetett. E' hatalmas léleknek erős élelemre vala szüksége.

Az innepélyes jutalom kiosztásoknál 's a' briennei nagyobb innepeknél, mellyekre a' körvidék' lakosi megjelenhettek, a' belső rend' fentartására, nevendékekből állitattak fel az örök.

Parancsnoki tiszté azt volt szokás választani, ki magát jóviselete által megkülönböztette, 's Napoleon e' becsületre mindig szert tett.

Következő vonás megmutatja, mennyire becsülte Napoleon a' hadifenyítéket, 's mint tudta ő azt fentartani. A' nevendékek „Caesar' halálát“ akarák adni, 's a' játékszin' vedetét ő kommandirozá. A' terembe egyedül belépti-jegygyel leheté jöni. A' briennei ház' felvigyázónak (Hautés-nak, később malmaisoni felvigyázónak) felesége, belépti-jegye nem lévén, az ifju örökkel volt ismeretsége által akara be-

jutni; — de a' bemenetel neki megtagadtatott. A' bosszús asszony szitkolódní 's mocskolódní kezdé, 's a' népség pártját fogta. Ez Napoleonnak, mint tisztnek jelentetik, ki azonnal az ajtónál terem, 's parancsoló hangon ezt mondja: „Vigyétek innen félre emez asszonyt, kinek féketlen maga - viselete itt tábort ütne.“ A' többiek engedelmeskedtek neki; szavai, mozdulati 's beszéde' hangja a' nézőknél tiszteletet gerjesztének, 's azonnal csendesség lón.

Napoleon rendkívül érzékeny volt, melly tulajdonság saját becse' önérzetéből származott — Egy nap valamelly tettéért arra ítéltetett, hogy poenitentialis ruhát öltön-fel, 's térden állva egyék az ebédlő teremben. De azon pillantatban, midón e' büntetést kiállania kellene, olly erős in-rángatalódzások jöttek reá, hogy maga az iskolai igazgató megijjedve 's ez eleven benyomásnak örülve, helyére küldötte 's megparancsolta, hogy ótjövendőben minden e' féle megaláztatástól kiméjjék - meg.

Tartós szorgalma 's a' szoros fenyíték-tartás, természeti elevenességét nem vették - el. Midón bémálásakor az Érsek azt mondaná a' Napoleon név hallattára, hogy ó a' kalendáriomban olly nevű szentet nem ismér; Napoleon mintegy megsértve ezt felelte: „Úgy vélem, hogy ez valamelly korszikai szent. Ezen - kívül csak annyi szentek volnának e' a' mártYROK' könyvében, a' hány nap van az esztendőben?“

1784-ben Napoleon a' szokott concursusi próbatét után a' párisi katona iskolába jött, honnan egy pattantyús ezredbe lépett.

Azon jegyzékek, mellyeket akkori előjárói és oktatói neki tanúbizonyyságul adtak, em-

lékezetre méltók. A' briennei iskolából kiléptekor Kerálio úr, a' 12 katona iskolák' felvi-
gyázója e' bizonyság - levelet adá Napoleonnak:
„Bonaparte (Napoleon) úr, született auguszt
15-kén 1769, 4-láb, 10-hüvelyk, 10-vonalnyi
magos, elvégezte 4-ik iskoláját; — testalko-
tása: jó; — egészsége: jeles; — caractere:
engedelmes, becsületes, háládatos; — viselet-
je: szabály szerénti; — a' matematika' szor-
galmas tanulása által különböztette - meg min-
dig magát; meglehetősen jól érti a' történet-
és földleirást; jó formán gyenge a' szép - tudomá-
nyai ágban és a' diák nyelvben; jeles tengeri
katona lesz; megérdemli, hogy a' párisi iskolá-
ba felvétessék.“

Napoleon' jeles lelki tehetségei Párisban is
szintoly hamar elismertettek, mint Brienne-
ben. Domairon, a' szépművészetek' oktatója
ezt mondá ékesszólási munkáiról: „egy olly
granitkó ez, melly vulkánon melegedett - ált.“
E' kép, jóllehet egy kevésbé merész, igen jól
fejezi - ki az egyiptomi és olaszországi ármádák'
proclamációji — a' hadi ékessen szollás' e' csu-
dálatra méltó emlékei' — szerzőjének eredeti
ész - tehetségét.

L' Eguille úr, történeti oktatója tanúbi-
zonyosság levelében ezt jegyzi - meg róla „termé-
szetére 's caractere nézve valódi korszikai
fi; sokra menend, ha környülményei kedvezők
lesznek.“

II.

Chronologiai áttekintet.

Toulon' ostroma — 13. vendemiaire.

1793. Augst. 28. Toulon kikötője, erősségi és városa' megszállása, az angoly, spanyol és nápoly szövetséges hajó-sereg által.
- Sept. Bonaparte a' touloni pattantyusság' második parancsnokává lesz.
12. Megérkezik a' touloni sereg' főszállására.
- Octob. 14. Az ellenség' kicsapását visszaveri, 's megmenti a' francia álgytelepeket.
15. A' hadi-tanátsnak elébeterjeszti támadási tervét, 's az elfogadtatik.
- Novemb. Dugommier general Bonapartera bizza a' pattantyusság' főparancsnokságát.
30. Az ellenség' kicsapásakor Napoleon a' várbeli kormányzót O'Hara angoly generált elfogja.
- Dec. 19. Mulgrave erőség' bevétele (18—19. közti éjjel) Bonaparte egy faltörésen benyomul abba.
20. A' Frantziák a' touloni erősségbe beszálnak, 's a' várost beveszik. — Bonaparte az olaszországi sereg' pattantyussága' parancsnokává neveztetik.
1794. Jan. Az bizatik reá, hogy a' genuai és provencei partokat védelem-állapotba helyeztesse.
- Febr. 6. Brigádás generállá neveztetik.
- April. 6. Az olaszországi és alpesi seregek' számára készített hadi munkálati terve elfogadtatik.
- Jun. 18. A' korszikai lázadók az angoly királyt elismerik.
- Jul. 20. Az Angolyok az egész szigetnek urává lesznek. Bastia' bevétele egy kemény védelem után.
27. (9. Thermidor.) Robespierre' megbukása.
- Augst 16—20. Bonaparte general' befogatása és szabadon bocsátatása.
1795. Maj. Aubry népképviselő Bonapartétól elveszi az olasz országi pattantyusság' főparancsnokságát, 's egy sziget' brigádája' vezérlését akarja reábizni. Napoleon ezt el nem fogadja, 's hivatal nélkül marad Párisban.
- Sept. Bonaparte general a' topographiai hadi-biztossághoz adatik.
- Octob. A' belföldi sereg' al-parancsnokává tétetik.
5. (13. Vendemiaire) A' Konvent győzdelmeskedik a' felkelt város negyedeken.
16. Bonaparte osztályos-generállá neveztetik.
26. Fő-vezér lesz az egész belföldi seregnél. — Az bizatik reá, hogy a' párisi nemzeti őrséget új lábra állítsa. — Ugy szinte, hogy a' directorium' és a' törvényhozó test' őrségét organizálja.

Első hadi - tett. — 'Toulon' ostroma. —
13-ik vendemiére.

Egy fényes próba - tét után, mellynél társaira árnyékot vetett, Napoleon 1785-ik szeptember 1-jén a' La Fère pattantyús ezrednél alhadnagygyá lett, melly ezredtől a' Grenoble pattantyús ezredbe lépett nem sokára mint fő - hadnagy.

Azon zászlóalj, mellyhez tartozott, Valenciében feküdt ekkor őrizeten. E' városban ismerkedett - meg új tiszt - társival, kik közül később sokan a' kormánynál vagy a' seregnél fő - hivatalokat nyertek. Az új pattantyús hadnagynak a' város' legjobb házainál szabadbemenetele volt. Kivált Colombier asszonyság, egy jeles tulajdonu dáma, fogadá őt nagyon szívesen. Neki egy szép leánya volt, ki Napoleonba a' legelső szerelmi érzést csepegteté. Az ő viszonyos szerelmök olly ártatlan együgyű volt, hogy a' többek közt egykori öszvebeszélő öszvejövételökkor, mellyet a' kisasszonnyal e' déli forró ég - hajlat alatt egy kertben tartott, egész szerencsájök abban állt, hogy egymással — cseresznyét ettek. — Napoleon, a' nagy 's a' szerencsétől elhagyott császár, még sz. Ilona szigetén is egész illetőde emlékezett - vissza ez ártatlan ifjúsági scénájára. Ő mindég azt akarta, hogy az emberi nemzetnek két fő erényei — a' férjfiu' bátorsága, 's az asszony' szemérme — tiszteletben tartassanak.

Ezrede Valencéből a' lyoni, douai-i, és auxonnei őrizetekbe tétetvén - által, ez idő alatt tudományos iratokkal foglalatoskodott, 's jelesül a' lyoni akadémia által kitett ezen kérdésre. „Valljon minő okfóket kell az emberekbe csepegtetni, hogy azok a' lehetőségig boldogok legyenek?“ a' jutalmat ő nyere - el. E' jutalom feleletben többek közt e' szép hely is előfordult: „a' nagy emberek mint megannyi égi tünemények, mellyek fénylenek és magok magokat megemésztik, hogy a' földre világosságot árásszanak.“ Ez emlékirat tanujele annak, hogy Napoleon minden ágban tündököltetett volna, ha nem lett volna azon hivattatása, hogy a' literátori koszorún kívül más koronákat tegyen fejére.

1792-ben kapitánnyá lett a' 4-ik gyalog pattantyús ezrednél. Reá familiáját Korszikában meglátogató, hol ekkor Angolyország' csel-szövényi által lázzadás támadván, hazafiai' kértére egy szabados osztályt szedett rendbe, 's azzal a' lázzadók ellen harczolt. Ezért hamisan feladatván, Párisba hivattatott, hogy magát igazolná. Arról vádolák, hogy azon lázítást, mellyet elnyomott, ő maga támasztotta légyen. Azonban könnyű volt néki ezen, familiája' egyik régi ellensége által koholt vádat meg-czáfolni.

Párisban tartozkodásakor tanúja volt a' 20-ik juniusi és 10-ik augusztusi történeteknek. Mondják, hogy ő nem nézhette utálat nélkül azon embereket, kik e' két nevezetes napon, mellyeken XVI. Lajos' koronája azon reménnyel, hogy később feje is elvétessék, elvétellett, a' lázzadási pártnak ügyvédői szerepeiket játszani látá.

Korszikába visszatértek a' sziget' katonai hatalmát Paoli' kezei közt lelte. E' generál, ki még ekkor az álörzát le nem tette, a' francia ügy iránt buzgóságot mutatott, 's Napoleont, mint, barátja' fiját szívesen fogadá, 's többek közt róla ezt mondá: „Ez ifjú ember régi szabású; ő Plutárchnak hőse.“

Miután Szardinia ellen egy expeditióban részesült, Paoli az Angolyok által megvesztegetve, Franciaország ellen felállott, 's a' francia párton lévők — közöttök a' Bonaparte familia is — a' szigetből kiűzettek. E' háborúban a' Bonaparte ház kirabolgatott, 's Napoleon egész familiástól száműzetett. Miután anyját és leány - testvéreit Marseille' vidékén biztos helyre helyezettette volna, Párisba készült, hogy katonai szolgálatot vegyen.

Ekkor, midőn azt leheté vélni, hogy maga 's övéi' szerencsétlensége őt kétségbe ejti, az őt vigasztalni akaróknak ezt adá feleletül: „Lázadás' idején egy bátor katonának semmi által sem kell kétségbe esni.“

Időközben a' keleti és déli megyékben lázadás ütött-ki: Lyon, Marseille és Toulon városok a' Konvent ellen nyilatkoztatták - ki magokat. Toulonba már az Angolyok is befészkeltek magokat, 's azon ürügy alatt, hogy VII-ik Lajos jussait védje, egy ángoly, spanyol, és nápoly hajós-sereg a' kikötőbe jött, és hadi erőt téven-ki a' szárazra, ez, a' várost, a' kikötőt 's az erősségeket megszállotta, 's azonnal egy ángoly generál vette-ált Toulonban a' parancsnokságot.

Párisba értekor tudta-meg Napoleon, hogy a' Konvent Cartaux és Lapoype generálokra bizá Toulon városa' megzabolázását. Maga Na-

poleon az ostromló pattantyúság' parancsnokává tétetett.

Toulon' ostroma vetette-meg Napoleon' katonai hírének első talpkövét. Neki itt változtatva, majd a' generálok' tudatlanságával, majd a' nép-képviselők' önhiúságával kelle küszködnie; de egyenes caractere, erős akaratja, terveit haszná, 's a' végrehajtásban heves tüze, felül multak minden akadályt. Magának kellett előbb mindent odahozatnia, a' minek a' pattantyúság és haditár hijával volt; ő egy több száz álgyúból álló álgyútelepet szedett-rendbe, megvizsgálta a' várhoz 's az Ángolyok által felállított roppant erősítményekhez vivő utakat, 's a' szerint állítá-fel batteriáját.

Cartaux és Doppet, ugyan jóakarátú, de tehetetlen generálok az ifjú pattantyús parancsnok' terveikhez alkalmazák magokat. Napoleon mindenütt és minden volt egymásután generál és katona, gyalog és lovas, ásász (mineur) és pattantyús. Valahányszor az ellenség kicsapott a' várból, vagy valamely hirtelen, előre nem látott hadifordulást kelle tenni, a' seregvezetők 's a' vedetek' parancsnoki, saját határozatlanságok miatt mindnyájan ezt szokták mondani: „Siessetek a' pattantyús parancsnokhoz: kérdezzétek őt, mit kell tenni; ő jobban tudja mint más akárki.“ Napoleon azonnal parancsolá, mihez kelljen magokat tartani, 's nem csak azon tiszteletből engedelmeskedtek neki, mellyet tiszti rangja megkivánt, hanem azon bizodalomból is, mellyet a' lángész gerjeszteni szok maga iránt. Egyébiránt ő maga magát éppen nem kiméllé: szünteleu tűzben lévén, 's az ostromlottak' mozdulatira folyvást vigyásván, minden alkalommal ama' nevezetes munkássá-

got fejté-ki, mellyet egy ember sem birt olly nagy mértékben, mint ő. Gyakran az ostrom alatt, veszélyben is forgott: három lovat lőttek-el alatta, 's egy kirontásnál, mellyet vissza vert, egy ángoly gránátostól olly veszedelmes bajonét-szúrást kapott a' balczombjába, hogy nehány perczig az elvágatástól leheté tartani.

Bizonyos bőrbetegség, mellyet ez időben kapott, sok időre meggyengíté derék testalkotását. Ugyan is egyik nap, midőn egy álgýtelenél a' várbeliek' leghevesebb tüzének ki vala téve, egy álgýtöltő pattantyús mellette agyonlövetett. Sok függött attól, hogy a' franczia pattantyússág' tüze gyengébb ne légyen. Napoleon tehát maga vevé kezébe a' töltőfát, 's tiz vagy tizenkétszer maga töltötte-meg az álgýt. Az elesett pattantyúsnak bizonyos rosztönnyedéke volt, 's Napoleon azt elkapta tőle. Ifjú tüze 's szolgálatja' buzgósága nem engedének neki időt a' szükséges gyógyításra. A' betegség eltűnt ugyan, de mérge beszivárgott a' testbe. Innen szármozott beteges soványsága, és sokáig tartó gyengélkedő rosztönnyedése. Csak az olaszországi és egyiptomi táborozások' végeztével, 's már császár korában, midőn több szün-ideje és nyugalma volt, veté magát ama' Corvisárt híres orvos által tanácsolt gyógyításnak, melly által eredeti ereje és egészsége ismét vizatért.

Két férfiakkal ismeretsége, kiket leginkább szeretett, a' touloni ostromnál kezdődött. Ezek voltak Muiron, ki Arcolénál mellette esett-el, és Duroc, ki Wurtchennél, hol Napoleon élete is veszélyben forgott, halt meg. Muiron Toulonnál mint kapitány Napoleon' segédje volt. Duroc, ki később friauli herczeg, 's a' császári palota' nagy-marallja lett, Toulonnál még csak hadnagy volt.

Egy pattantyús altiszt szinte a' touloni os-
tromnak köszöné szerencsáját. Napoleon egy
parancsot akarván íratni, körülnézve keresett
egy strázsa-mestert vagy káplárt, ki írni tudna.
Ekkor egy ifjú ember kilépett a' sorból; 's a'
batteria' oldalán írta azt, mit neki Napoleon dik-
tált. Alig végeztetett-el a' levél, midőn egy
álgú-golyó a' papirost és író-t fövényvel behin-
tette; „Annál jobb — mondá ez tréfálva —
legalább így nem kell porzó.“ E' tréfa 's azon
nyugalom, mellyel az mondatott, magára voná
Napoleon' figyelmét. E' strázsamester Junot
volt, ki később mint ábrántesi herczeg, Illy-
ria' kormányozója és huszárgenerál-parancsnok
halt-meg.

Dugommier generál, egy ötven esztendő-
s katona, 's tapasztalt vezér vevén ezután ált a'
touloni sereg' parancsnokságát, ez Napoleon'
hecsét azonnal elismeré, 's a' város' bevétele
után őt a' közjóra ügyelő biztosságnak, mint
olly férfiút ajánlá, kinek leginkább kellene a'
győzedelmet köszönni; sőt mondják, hogy
főbb rangot is kívánt számára, ezt mondván:
„Segítsétek őt elő! mert ha háládatlanok leen-
detek iránta, majd maga fogja magát elősegél-
leni.“

A' Konventnek a' touloni seregnél három
biztosi voltak: Barras, Freron és Gas-
parin. Ez utolsó, ki maga is szolgált, 's Na-
poleon' lángeszét méltányolni tudá, odavivé a'
dolgot, hogy a' haditanács, melly Ollioules-ben
october 15-kén tartatott, a' Napoleon által ké-
szített tervet elfogadá.

E' terv (planum) abban állott, hogy nem
kellene a' pattantyússág' tüzet magára a' (fran-
czia) városra irányzani, hanem a' cair-i dom-
bokat kellene elfoglalni, mellyek a' kikötőt,

az erősségeket 's a' városba vivő utat uralják. E' hely' fontosságát ismervén magok az Angolyok, ugyan itt a' Mulgrave nevű erősséget állítákfel, mellynek alkalmas jeles volta miatt kis Gibráltár nevet adtak. Napoleon — 's méltán — azt hitte, ha ő egyszer e' pontnak ura lehet, mellyből a' hajós-seregnek 's a' várbeli őrizetnek közösülésöket fenyegethetné, akkor az Angolyok, nehogy a' hajósseregtől elszorított seregeik' elfogatásának tanúi legyenek, a' városból önkényt kitakarodándanak.

Mig azért az ellenség' vakítására az éppen ellenkező oldalon szinlett intézetek tétettek, Napoleon a' Mulgrave erősség' megtámadásához szükséges batteria' felállításán dolgozott. E' munka nagy titokban tartatott; az álgúk fel voltak állítva; csak egy kedvező éjre várakoztak még, midőn a' nép képviselőknek ama' meggondolatlan parancsolatjok, hogy az álgúkat feltakarni 's belőlök lövöldözni kell, az Angolyoknak e' fenyegető veszélyt elárulta. Azonnal elhatározák az ostromlók' szereit' szétromtasát. A' reakövetkezett éjjel maga a' touloni parancsnok O'Hara a tulajdon vezérlete alatt hat ezer ember lopódza-ki a' várból. Már is a' batteriákba nyomultak; az álgúk beszegeztek 's a' hirtelen támadás által megzavart Francziák hátravonultak: de Napoleon itt volt; a' helyett, hogy ő is a' többikint hátra vonulna, minden késedelem nélkül egyetlenegy zászlóaljjal egy futó-sánczba szállott, melly őt az Angolyok' háta megé vezette. Észrevehetetlenül oda is ért, 's midőn egészen közepettök volt, jobbról és balról tüzet adatott. Ez, rendetlenséget szült a' meglepett ellenségben. O'Hara generál, ki embereit öszveszedni akarta, elfogott. Ez alatt Dugommier generál néhány zász-

ló-aljjal odaérkezvén, az ángoly oszta-lyok a' legnagyobb rendetlenséggel a' város' kőfalai alá futottak.

• Négy hónappal az ostrom' kezdete után, a' Mulgrave erősség 18 és 19-ik december' éj-jelén megtámadtatott és rohanással bevétetett. Napoleon és Dugommier legelől nyomultak-be a' faltörésen. Az öreg generál a' sok törödéstől elvult bádjadva. „Nyugodja-ki Ön magát — mondá neki Napoleon — éppen most vettük-be ezáltal Toulont is, ott fog Ön holnap alhatni.“

Valóban sietett is más nap az ellenségi ha-jós-sereg, mellyet a' Napoleon által éjjel fel-állított battériákból már lövöldöztetni leheté, a' várbeli őrizetet magához huzni, 's a' touloni kikötőt elhagyni. Ugyan az nap beszállottak a' köztársaság' seregei az erősségekbe 's a' vá-rosba.

Bonaparte Napoleon ez ostrom alatt hazá-jáért sok érdemet tett, 's jutalmul a' pattan-tyússág' brigádás generáljává tétetett. Illy rang-ban az bizatott reá, hogy a' provence-i és ge-nuai tenger-partokat megerősítse 's védelmi állapotba helyheztesse. Végre az olaszországi sereg' pattantyússága' főparancsnokságát is el-nyeré.

1794-ki mártziusban érkezett Napoleon Nizzába, a' sereg' főhadi szállására; megtekinté azonnal az egész vonalt, hogy a' seregek' fek-vését 's az egész operatiót megítélhesse. A' tar-tott haditanácsban az ő terve fogadtatván el, 's annak kivitele (Dumberbion generál betegsége miatt) Massena generálra bizatván, Saorgio vá-ra, mellyett 20,000 Piemonti védelmezett, 60

álgyúval és sok hadi szerekekkel a' Francziák hatalmába került. — Napoleon, ki azt hitte, hogy, míg valami tenni való hátra van, addig semmi sincs téve, olly tervet készíté, melly által a' francia köztársaság Piemont' és a' Po' mente' birtokába jutott volna; de e' terv a' generálok' egymásköztü irigykedése miatt nem használtatott.

A' pattantyúság' fegyvere' új organisatioja megfosztá Napoleont parancsnokságától. A' gyalogsághoz akarák általtenni 's egy brigádát a' Vendeuban reá bizni. Azonban sok függött nála attól, hogy a' pattantyusságnál maradjon, hol őt rangja a' főparancsnokon kívül a' többi tisztektől függetlenné tevé. E' miatt Párisba utazott, hogy a' katonai biztosságnál panaszt tegyen. Bizonyos Aubry nevű követ igazgatá e' biztosságot. Ez pusztá pattanyús kapitány volt, 's tulajdon hatalmánál fogva generállá tevé magát. Ő a' touloni hőst nem kedvezőleg fogadá. Napoleon' legfontossabb és legsürgetősb észrevételire is ifjúságát, 's azt is bizonyos gúnnyal hozá-fel. „Hamar öregszik az ember a' csatamezőn, 's én éppen onnét jövök“ felelé hevesen Napoleon. E' válasz rátartós és csipős volt: Aubry soha sem volt háborúban. Bosszúsággal eltelve távozik-el Bonaparte, 's éppen azon pillantatban küldé-be elbocsáttatását a' biztosságnak, mellyben Aubry letételét akará neki megküldeni.

Ama' dolognélküli idő-szakban, melly elbocsáttatása után következik, 's melly annyira ellenkezett hajlandóságával, arra határozá magát, hogy török szolgálatba lépjen. Mivel azonban ez iránti kérelmére a' katonai biztosságtól semmi válasz nem érkezett, e' szándéka sze-

rencsére nem létesült. — E' közben az olaszországi sereg, megfosztva tanácsadó pattantyús generáljától, meg szünt győztes lenni. Az új fővezér Kellermann ismét elveszté azon állásokat, melyeket Bonaparte elfoglaltatott, 's jelenté a' Konventnek, hogy nem sokára Genuát is kénytelen odahagyni. A' közjóra ügyelő biztosság zavarodásba jött. Öszvehiyattak e' végett minden képviselők, kik az olaszországi seregnél voltak, 's mindnyájan egybehangzólag azt állították, hogy egyedül Bonaparte generál legyen képes a' szükséges rendszabásokat meghatározni. A' közjóra ügyelő biztosság tehát meghívá Napoleont, 's őt a' strategikai munkálatokkal foglalatoskodó biztossághoz adá. Ama' rendszabási parancsok, melyeket Napoleon szerkesztetett 's a' Konvent elfogadott, fentartóztatták az ellenség' előhaladását, 's a' köztársaság' seregei Genua' birtokában megmaradtak.

A' provisoriai biztosságok' időmtalan uralkodása tovább már nem tarthatván, egy biztosságra, mellynek előlülője Sieyes volt, az bizatott, hogy egy új ország-alkotmányt készítsen. A' III. évi alkotmány, mellynek főszerkesztője szinte eme' jeles konvent-tag volt, egy 500 tagból álló tanácsot, és egy Vének-tanácsát, mint revisioi kamarát, hozott-bé. E' tanácsoknak évenként egyharmadnyira megkelle magokat újítani. A' végrehajtóhatalom egy 5 tagból álló Directoriumra bizatott, melly évenként egy ötödnyire újítá-meg magát, 's a' törvényhozóhatalomnak egészen alája volt vetve.

Megunván a' nemzet amaz iszonyatosságokat és vétkeket, mellyek a' szabadság' nevében véghezvitettek, ez új alkotmányt készen elfo-

gadta. Azon pillantat, mellyben ennek erőbe ke-
le lépni, közeledék, — midőn a' Konvent a'
tisztválasztásoknál az ellenfél' befolyásától tart-
va, egy határozatot bocsáta-ki, hogy az új
gyülekezetnél — és csak most az egyszer —
tagjai' kétharmadát megtartandja. Egy más ha-
tározat a' kivándorlottak' minden atyjokfiat ki-
zárá a' törvényhozói foglalatosságoktól.

E' rendszabások tagadhatatlanul a' köztár-
saság' javára tétettek, melly a' királyi pártnak
ügyvivőji' alattomos cselszövényi által már na-
gyon is fenyegettetett, minthogy ez ügyvivők
a' nemzet' nagy részének elégedetlenségét igen
jól tudták czéljokra használni; — mindazáltal
annyira utálta már a' párisi népség a' Jacobinu-
sok' pártját, kiknek rosszását ez jobban is-
merte, mint a' nemzet' távolabb lakó része,
hogy ő e' rendszabásokban nem látott egyebet
olly szándéknál, melly a' megutált uralkodást
törvénytelenül is fentartsa. Páris 48 sectioikat
vagy város-negyedeket számlált, mellyek kö-
zül mindeniknek saját zászlóalj nemzeti-gárdája
volt; 's e' 48 közül 30 arra volt elszánva,
hogy a' Konvent tagokat, 's azoknak határoza-
tit visszataszítsa.

A' Konvent azt határozá, hogy végzésit
erővel kelljen végrehajtani. A' város-negyedek
pedig azt határozzák, hogy ők is erőhöz folya-
modnak, 's a' Konventet eloszlásra kényszerítik.
— Inkább a' külföldi háborúkkal, mint a'
belső politikával foglalatoskodva, Napoleon
eme' zsurlódásokban kevés részt vőn. Ő még
egyik párthoz sem tartozott; úgy hogy midőn
meghivatott, hogy a' Konvent' védelmére ren-
delt seregeket Barras alatt vezérlené, egy ideig
nem tudá magát elhatározni. Végre csak ugyan

elfogadá a' fő parancsnokságot. Rendkívüli munkássága azonnal kitetszett azon intézetek által, mellyeket ő a' Konvent' palotája védelmére tett. Álgúy szerek nem lévén, Meudonból sietve 50 álgúyt hozatott. A' Konvent' serege öt ezer emberből állott. Ennyi erő elégséges ugyan egy lázzadás' lecsillapítására, mindazáltal nem vala eléggé erős, hogy egy jól fegyverkezett és álgúkkal felkészült nemzeti gárdának ellent-állhasson. E' sereg tehát 1500 patriótákkal neveltetett, kik három zászlóaljra osztattak. Végre Bonaparte a' Thuileriák' kastélyába is puskákat vitetett, hogy magok a' Konvent' tagjai is felfegyverkezessenek, és szükség esetében a' hátúlsereget formálhassák.

A' megtámadás' sikere nem lehet kétséges. A' város-negyedeknek nem voltak nevezetes vezéreik, 's Bonaparte a' köztársasági gyűlésért harczolt.

Vend-miair' 13-án (october 5-én 1795) támadták meg a' sectiók a' Thuileriákat; egyik kolonnjok, melly a' sz. honoréi uton előre nyomúlt, azon ponton kezdte a' támadást, hol maga Napoleon volt; ez azonnal parancsolá pattantyúsinak, hogy tüzet adjanak. A' város-negyediek elfutottak 's úzóbe vétettek; A' sz. Rókus templománál megállapodtak, 's apró fegyverrel kezdtek tüzelni. — Csak egy álgúyt lehetett a' Dauphin szoros utszába, a' templommal általlellenben bevinni, ebből lóttek a' lázzadókra, 's azok azonnal szétfutottak. A' másik kolonn, melly a' királyhidon jött támadólag, semmivel sem vala szerencsésb. Fél óra alatt mindennek vége volt: a' győzödelem azon pártó lett, mellyet Napoleon védett.

Azon elszántság, melyet Napoleon e' napon mutatott, osztályos-generáli rangot szerze neki, 's kevés napok mulva a' belföldi sereg' fővezérségét.

Ez idő óta neve népszerű (populair) lett. A' nyilvános béke' fenntartásával megbizva, sokszor kellett magát a' nép előtt mutatnia, a' boltozatokat (Hallen) és külvárosokat megtekintenie, 's gyakran a' sokasághoz beszélnie.

E' parancsnoksága alatt is néhány bajos környülményekkel küszködött. Nagy éhség látogatá-meg Páris' lakosait, 's komoly zavarokat okozta. Egyik nap, midőn semmi kenyér nem osztatott ki, 's a' sütők' házaik előtt számos nép csoportozott-öszve, Napoleon, ki éppen azért nyargala - szét a' városban, hogy szemével lássa, valljon teljesítik e biztosító rendszabásait, generálstabjával együtt egy lármás csoport által körülvétetett. Leginkább asszonyok voltak, kik kenyérért kiabáltak. A' csoport 's vele a' fenyegetés mind inkább nagyobbodott, 's a' generálstab' helyezete mind inkább bajos lett. Egy igen vastag és kövér asszony legnagyobb lármát tett. „E' váll-rózsákat viselő csoport — mondá ő a' generálokhoz és tisztekhez — csak csúfot üz belőlünk; csak ők ehessenek 's hizhassanak, bánják is ők, ha a' szegény nép éhhal is meg.“ — Napoleon feléje fordult 's mosolyogva mondá: „Édes jó asszonyom! nézz csak jól meg engem, 's mond meg, mellyik kettőnk közül a' kövérebb?“

Tudva van, hogy Napoleon akkor igen sovány volt. E' csendes hangon tett egyszerű kérdés köz-hahotával fogadtatott. Az asszony adós maradt a' felelettel 's megszökött a' esufoldó sokaság elől, melly, ez egyetlen tréfa ál-

tal meggyőzette, szétoszlott, 's a' generált utjára ereszté.

Ez időszakban két bajos munkálat is bízott Napoleonra: a' párisi nemzeti-órség' új rendbehozása, 's a' directorium' és törvényhozó-test' gárdája' felállítása. E' válogatott csapat lett később a' császári gárdának magva, melly a' francia győzedelmeknél magát olly méltólag 's nyugalmasan, a' későbbi veszteségeknél olly erősen 's borzasztólag mutatta.

III.

Chronologiai áttekintet.

Olaszországi táborozás, Beaulieu ellen.

1796. Győzelmek Piemontban.
Február. 23. Bonaparte az olaszországi sereg' fővezérévé neveztetik.
Martz. 9. Egybekelése Josephinával, Beauharnais generál' özvegyével.
21. Párist odahagyja, hogy a' sereghez menjen.
27. Nizzába a' főszállásra érkezik.
Ápril. 10. Elkezdődnek az ellenségeskedések.
11. Csata Vóltrinál.
12. Ütközet Montenotténál.
13. Ütközet Millesimonál (4000 fogoly, 20 álgýú).
14. Provera generál' elfogatik.
15. Ütközet Degonál (8000 fogoly, 15 zászló, 30 álgýú).
16. A' Ceva melletti besánczolt tábor' megtámadása és elfoglalása.
19. Harcz Viconál.
22. Ütközet Modovinél (1300 fogoly, 21 zászló, 30 álgýú).
25. Cherasko, Fasanno, és Alba' bevétele.
26. Bonaparte' proclamatiója az olaszországi sereghez.
28. Fegyvernyugvás a' szardíniai királlyal.

Lombardia' elfoglalása.

- Máj- 7. Átmenetel a' Pó vizén Piacenzánál.
8. Csata Codognonál. — Laharpe generál' halála.
Szerződés a' páрмаi herczeggel.
Szerződés a' modenai herczeggel.
10. Ütközet Lodinál. — Átmenetel az Addán (2000 fogoly, 20 álgýú).
15. Bonaparte' bemenetele Majlandba.
Győzelmeli innepek Párisban: Murat általnyújtja a' directoriumnak az ellenségtől elvett zászlókat.
Békekötés Párisban a' francia köztársaság 's a' szardíniai király közt.
22. Lázzadás Páviában.
24. Pávia' bevétele, 's szabad rablásra bocsátása.
30. Harcz Borghettonál.
Átmenetel a' Mincion.
Peschiera' bevétele.
Jun. 3. Verona' elfoglalása.
4. Mantua' megrohanása.

Olaszország. — Táborozás Beaulieu ellen. — Győzelmek Piemontban. — Lombardia' elfoglalása.

Bonaparte generálnak az olaszországi sereg' fővezérévé lett kineveztetését Beauharnais asszonysággal lett egybekelése csak kevés nappal előzé-meg.

A' városnegyedek' legyőzete után a' Konvent bátorságosító rendszabásul Páris' lakosítól a' fegyvereket elszedetni parancsolá; 's ez a' legnagyobb szorossággal végre is hajtattott. — Egyik reggel egy 12—13 esztendős gyermek jelenik-meg Bonapartenál, de a' keserű sirás miatt nem szólhat; Bonaparte biztatja őt, hogy szóljon. E' gyerkőcze Beauharnais Eugen volt: azért jött, hogy atyjának kardját visszakérje, kinek mint a' köztársaság' generáljának vitézsége 's magafeláldozása a' hóhéri pallos által jutalmaztaték-meg. A' kard neki visszaadtott. — Beauharnais asszonyság nem akará elmulasztani, e' végett a' generálnál köszönetét tenni. Ő a' legígézőbb asszonyok egyike volt, teli kellemmel és szerelemre-méltósággal, 's a' mi még több — jósággal. A' generál halálig bele szeretett. Eleinte eltitkolta ugyan szerelmét, de az, azon asszony által, ki azt gerjesztette, észrevétetett 's viszonoztatott. Rövid időn öszvekeltek. Napoleon ekkor 27, Josephine 33 esztendős volt.

Azon időpontban, midőn a' direktorium, Bonapartét Carnot' tanácsára az olaszországi sereg' főparancsnokává kinevezte, Angolyország, Austria, Oroszország, Szardínia, Nápoly és a' Pápa a' francia köztársaság ellen öszve valának szövetkezve. Spanyol-és Porosz-ország neutrálok lettek. Svéd-és Dánország nem álltak a' szövetséghez, 's Portugallia is neutral kívánt lenni.

Az olaszországi háboru' czélja, a' Bonaparte által a' direktorium elébe terjesztett terv szerint az volt, hogy a' szardíniai király kényszerítessék a' szövetségtől elállani, Austriának pedig lombardi tartományi' közvetlen megtámadtatása által alkalom nyujtassék a' francia köztársasággal békességet kötni.

Mig tehát Bonaparte az Apennineken keresztül Lombardiába leszállandna, 's egész erejét az Austriaiak ellen fordítandná, hogy Piemontnak Austriávali egybeköttetését elszakítsa: ez alatt a' többi francia seregeknek Jourdan és Moreau alatt a' német birtokokon keresztül, egyesülhetés végett Bajorországba kell vala nyomulniok. Miután Bonaparte a' szardíniai királyt meggyőzendí, az Ets vize mentében előre kell vala indulnia, hogy az Austriaiakat az olaszországi féltzigetről kiszorítsa.

Bonaparte mártz. 21-én 1796. Párisból elutazott, 's 27-én a' sereg főszállására Nizzába ért. A' vélt 60,000 ember helyett csak 30,000 használható katonát lelt, de ezek is pénz', elelem', ruházat', szóval, mindennek híjával voltak, 's a' fenyítéktől elszokván, rablani szerettek. De e' sereg fiatal, tüzes, bátor volt, 's csak vezérre vala szüksége. —

A' szövetséges austriai - szardíniai seregnek, mellyet Beaulieu ügyes, munkás és mérész generál vezérlett, 80,000 embere 's 200

álgyúja volt. Bonapartenak csak 4 osztálya — mellyeket Massena, Laharpe, Augereau és Serurier generálok vezérlettek — 's öszvesen 28,000 gyalog, 3,000 lovagja 's 30 álgyúja volt. Az ő lángeszének kelle a' katonák' és álgyúk' számát kípótolnia.

Legelőször is főszállását Nizzából Alexandriába tette-ált, hogy az ellenséghez közelebb legyen. Elindulásakor harczba vezetendő vitézihöz fordult 's így szólt: „Katonák! ti ruházatlanok és éhesek vagytok; a' kormány sokat köszön nektek, de jelenleg nem adhat nektek semmit. A' ti béketűréstek, 's azon bátorság, mellyet ti e' kopárszikelákon mutattok, csudálatra méltók; de nem áraszt reátok semmi dicsőséget, — nem vet semmi fényt reátok. Én titeket a' világ' legtermékenyebb sikjaira vezérlendlek; gazdag tartományok, 's nagy városoknak kell a' ti hatalmatokba kerülniök; ti ott becsületet, hirnevet 's gazdagságot találándatok. — Olaszországi sereg' katonáji! nem lennétek ti bátrak és állhatatosak?“ —

E' szavak, mellyek a' katonáknak azt mutatták, hogy a' vezér szükségeit 's kívánatit elérti, elektrikai sikert szülnek. — Az ellenségeskedések elkezdődnek. Beaulieu, ki az austriai sereget vezérli, Genuának indul. Serege' középpontja, mellyet Argenteau vezérel, Rampon' vitézsége által feltartóztatik 's Montenotténál megveretik. — A' millesimoi szoros-utak elvételnek. Egy válogatott csapat, melly Provera' vezérsége alatt az austriai sereget a' piemontival egybetartja, a' Cosseria várba kén-telen húzódni 's ott később magát megadni. — Bonaparte a' Piemontiakat, kik 25,000-ren Ceva mellett egy sánczolt táborba szállottak, körül akará keríteni; de abba kell hagyni mozdu-

latit, hogy az Austriaikat, kik Degonál öszvehuzódtak, megtámadhassa. Itt Argenteau másodszer megveretik. Egy új austriai sereg jelenik-meg Wukassovich generál alatt a' csata-téren, de ezt is hasonló sors éri.

Az Austriaiaktól megmenekedve, Bonaparte general, Laharpe' osztályát Beaulieu' fékentangására jobb oldalról odahagyva, — Augereau, Massena és Serrurier' osztályival viszont a' Piemontiak ellen nyomult. Ez utban Colli a' bal oldalon Augereau által szoritva, a' Ceva melletti tábort minden kardcsapás nélkül vala kénytelen odahagyni. Bonaparte őt üzöbe vette, Viconál elérte 's a' Stura megé visszanyomta. April 26-án a' három franczia osztály Albanál, Turinhoz 10 órányira, egymáshoz ért. A' főszállás már 25-én Cheraskoban volt.

Bonaparte' serege 14 nap alatt többet tett, mint a' régi olaszországi sereg 4 táborozásban. A' fő vezér e' proklamátziót bocsátá a' sereghez: „Katonák! ti 14 nap alatt, 6 győzedelmet nyertetek, 21 zászlót, 50 álgút 's több erőseget elvettetek, Piemont' leggazdagabb részét elfoglaltatok, 15,000-ret elfogtatok, 10,000-ret megöltetek vagy megsebesítettetek. Mindenből kifogyva, mindent ki tudtatok pótolni, ti ütközeteket nyertetek álgúk nélkül, folyókon átkeltetek hidak nélkül, sebes utakat tettetek saruk nélkül, és többszer szabad ég alatt tanýztatok kenyér nélkül. Csak a' köztársasági seregek voltak egyedül képesek, illy rendkívüli tetteket véghezvinni. Fogadjátok ezért köszönetemet, katonák!“

„Ama' mind a' két sereg, melly titeket kevéssel ez előtt olly merészen megtámadott, fut előttetek: ama' rossz emberek, kik ellenségeitek' győzedelmeinek előre örültek, szégye-

nelve reszketnek. Mindazáltal, nem tagadhatom-el előttetek, hogy ti még semmit sem tetetek, mivel még sok van hátra tenni-való. Sem Turin, sem Majland még a' tietek: a' ti ellenségeitek tiporják még a' Tarquinok' győzőji' hamvát.“

„A' háború' elején mindennek hijával voltak; most mindennel bőven elvagytok látva. A' ti ellenségeitektől elvett táraok számosak. Az ostromló álgyszer is már elérkezett. A' haza töletek nagy dolgokat vár. Ti megfogtok váraokzásinak felelni; ti buzgóan vágytok a' francia hír-nevet messzeföldre vinni, a' kevély ellenségeket, kik bennünket békókra készülnének verni, megalázni, 's úgy egy dicsőséges békét diktálni, melly a' hazának eddigi áldozatiért kármentésül szolgáljon. Familiátok' körébe leendő viszzatértetekkor ezt akarjátok ti nemde? büszkén mondani: „én az olaszországi hódító seregnél voltam.“

„Barátim! én e' hódítást megigérem nektek; de nektek ellenben esküdnetek kell, hogy egy feltételt beteljesítendetek: ez abban áll, hogy ti bécsületben tartsátok azon népeket, kikiról a' rabigát leveenditek, 's megakadályoztassátok a' rablásokat, mellyre egyedül ellenségink által felbuzdított gonoszak adják magokat. Ti így nem volnátok a' népeknek szabadítóji, hanem ostorai. A' francia nép megtagadna benneteket: a' ti győzedelmeitek, vitézségtek 's a' harciban elesett bajtársaitok' vére mind elvesznének, mindenek előtt pedig a' becsület és hírnév. A' mi engemet 's a' ti bizodalmatokat bíró generálokat illeti, szégyenelnők magunkat, ha olly sereget vezérleánk, melly más törvényt nem ismer az erőszaknál; én a' nemzet-től felhatalmazva, azon kis számu erkölcstelen

embereket, kik az emberiséget és becsületet lábokkal tapodják, ezek iránt tiszteletre tanítandom; én nem fogom szevedni, hogy utonállók fertőztessék-be borostyántokat.“

„Olaszország' népei! a' francia sereg jó hozzátok, hogy békóitokat széttördelje; a' francia nép minden népeknek barátja. Siessetek bizvást zászlóink eleibe. Vallástok, birtokotok 's szokásitok lelki-ismeretes tiszteletben fognak tartatni. Mi mint nemes indulatú ellenség viselünk háborút; nekünk egyedül ama' zsarnokokkal van dolgunk, kik benneteket rabszolgaságban tartanak.“ —

E' felszólítás Olaszország' népeinél fogánatra talált. Bizonyos tompa zendülés mutatkozott Turinban; a' szardiniai király megíjedve esdekelt békességért. Bonaparte felszólítá őt, hogy követet küldene Párisba, ki a' kért béke iránt végképen alkudozhasson; azért ő egyedül csak fegyvernyugvást kötött, melly april. 28-n Cheraskóban aláíratott. A' király átengedte Piemontot, midőn Coni, Ceva és Tortona várak' kapuit a' francia seregnek kinyitotta.

Már april. 29-kén Alexandria felé indítá meg Bonaparte négy osztályit. Beaulieu Valenzánál átkelt a' Pó vizén, 's Valeggiónál megállapodott, hogy a' francia sereg' mozdulatit szemmel tartsa. Ez öreg generál' vakítására ama' záradékot téteté bele Bonaparte a' Piemontiakkal kötött fegyver - nyugvási szerződésbe, hogy az ő seregei Valenzánál mehessenek-át a' Pó' vizén. E' hadifortély sikerült. Beaulieu előlről várta az ellenséget, 's Bonaparté, még nagyobb vakítására olly szinlett mozdulatokat tett, mintha ő Cambiónál akarna általkelni a' Tici-nó' vizén. E' szinlett intézetek által óva, egész

csendességben vonódott-le a' francia-sereg az Austriaiak' jobb-szárnyán, és sebesen sietett lefelé a' folyómentében. Hogy siettesse a' marsot, Bonaparte maga vezette az elősereget.

Május 7-kén Piacenzába ért, hol a' Pó vizén ált-kelt. Osztályi, nyomban követték. Sietni kelle e' vállalattal, hogy az ellenségnek ideje ne legyen az általmenetelt akadályoztatni. De a' Pó, melly a' Rajnához hasonlít, nehezíté az általkelést. Bonapartenak nem voltak hid építéshez megkívántató szerei. Csak néhány gyenge hajót használhattak, mellyek Piacenza' vidékén találtattak. Lannes brigadás vezér (ki mint montebellói herczeg esett-el) e' hajókon szállott által az elősereggel. Két austriai zászlóalj, mellyek a' tulsó parton állottak, könnyen hátra verettek. A' sereg' átkelése lassan mehetvén, az két nap tartott. Ha ekkor a' Francziáknak hid sajkájik lettek volna, az egész austriai sereg tönkre jutott volna.

A' fővezér használta a' Piacenzában 48. órányi, kénytelenségből töltött idejét. A' parmai és modenai herczegekkel fegyvernyugvási szerződéseket kötött. E' herczegek' mindegyikének azon hajlandóságok' büntetésére, mellyel a' köztársaság' ellenségihez vonzódtak, 10 milliom adót kelle fizetnie. Ezenkívül a' pattantyússágnak és lovasságnak lovakat, a' haditárakba elleséget és hadiszert, végre a' generál' biztosiának gazdag képtáraikból nagy számú festészi és szobrászi remekeket kelle szolgáltatniok. E' képeket Bonaparte a' párisi muzeum' számára szánta, mivel ő is, a' romai vezérek' példájára, a' köztársaság' fővárosát győzedelmei' emlékjeivel akará díszesíteni.

Azon adó közt, melly a' parmai herczegre kivettetett, ama' híres kép, t. i. „szent Hiero-

nymus' úrvacsorája" is találtatott. A' herczeg két milliomot ígért, hogy e' képet megtarthassa. „Nem — felelé Bonaparte — nekem nem kellenek milliomok; a' herczeg' minden kincsei sem érnek-fel az én szemeimben azon dicsóséggel, hogy én Dominichinónak egyik remekét küldhetem által hazámnak.“ Később hét milliomot tagadott meg szinte így, melyeket azért ajánlottak neki, hogy a' velencei köztársaságot mentené-meg a' végromlástól.

A' Francziáknak Piacenza felé huzódásokról végre hirt hallván Beaulieu, rendeléseket tett, azoknak megakadályoztatásokra. De az öreg 80 esztendős generál csak fél rendeléseket tudott már tenni. Serege' balszárnya Liptay generál alatt május 8-n Fombionál az ellenség' előseregével szemközt helyet foglalt. Bonaparte azonnal parancsolá Lannesnak, hogy támadná azt meg, mi előtt Beaulieu generáljával egyesülhetne. Lannes ama' dühös elszántsággal tevő a' támadást, melly későbbi pályáját annyira megkülönbözteté. Liptay megveretve 's Beaulieutól elvágva Pizzighetoneba hátrállt.

Beaulieu éjjel oda ért, hol generálja csak imént veretett-meg. Hogy egybekötését siettesse, száguldozóji egész Codognoig hatottak, hol Laharpe' osztálya tanyázott. Az elővédetek zavarba jöven, e' vitéz generál oda siet 's az övétől halálosan találva, öszverogyik.

E' hirtelen öszveütközésnek semmi sikere nem lett. — Nem elégedvén meg Beaulieu azzal, hogy seregét szétt darabolta, a' magával vitt csapatokat is szétosztlatta. Csak három zászlóalj volt mellette. Nagyobb erőt látván maga előtt hátra voná magát azon szándékkal, hogy egész seregét Lodinál, hol hid vezet-át az Addán, öszvegyűjtse.

A' majlandi út nyitva állott ugyan a' franczia seregnek, mindazáltal e' fontos város' birtoka nagyon bizontalan lett volna míg az ellenség magát az Adda megett tartotta. Azért Bonaparte minden granátosaival és Massena' 's Augereau' osztályival Lodi felé indult.

A' sereg május 10-én ért a' város elébe, mellyet Sebottendorf generál 10,000 emberrel 's 20 álgúval védett. A' Lodinál lévő hid 50—60 ölnyi hosszú; ezt az ellenség azon hiedelmében, hogy azt védhetni fogja, el nem rontotta. Egy zászlóalj 's néhány lovas-századok, mellyek a' várost őrzötték, hamar széttűztek. A' franczia sereg nyomba követte ezeket a' hidig, mellynek elrontására többé idő nem volt. A' főgenerál granátosait azonnal szoros kolonnba állította, 's a' hidra küldötte. A' borzasztó kartács-tűz e' csapatot egy perczig fentartóztatta, ekkor a' franczia generálok elébe ugranak 's példájok magával ragadja az egészet. Más oldalról néhány katonák hidlábokon leereszkedtek egy szigetre, hogy az ellenség' tüzétől mentebb támadó pontot keressenek. Ezek a' folyó' tulsó ágát meggázolhatónak találák, 's egy zászlóalj azonnal egyespuskázokra (Plenker) oszlott-fel, hogy az austriai lineát megkerülje. E' szerencsésen elsülvén, a' granátosok rohanó-lépésben mentek-át a' hidon, elsodrottak mindent a' mi utjukba állt, elfoglalák az ellenség' álgútelepeit, 's széttűzék zászlóaljaikat. Sebottendorf Cremához hátrált (hol Beaulieu állot serege' maradványával) 2,000 ember 's 15 álgú veszteséggel.

E' győzedelem után ismeretlenül akará maga Bonaparte a' foglyokat kikérdezni, hogy meg tudja azon erkölcsi sikert: mellyet illy hirtelen és sokféle csapások gerjesztettek az

ellenségben. Ezért egy testes kapitányhoz fordult. „Nálunk — ugymond ez — minden ugyan csak rosszul megy; nem tudom, mi lesz a' vége. Egy olyan fiatal generállal van dolgunk, ki majd előttünk, majd hátunk megett, majd szárnyainkon van; ki bennünket jobbról, balról, elől, hátul csipked. A' mi engemet illet, szeretem, hogy kimaradtam az ütközetből.“

Mondják, hogy az olaszországi seregnél a' katonák között — tán a' vezér' fiatalsága miatt — egy különös szokás divatozék. Minden ütközet után öszvegyülekeztek a' legöregebb katonák, 's ifjú generáljoknak új rangot adtak. Midőn ez a' táborba visszatért, őt új czímével köszöntötték. Így Bonaparte Lodinál káplárrá, Castiglionénál strázsamesterré 's így minden győzelem után feljebb-tétetett. Innét eredett az ő kis-káplár mellék-neve, melly a' katonák közt fenmaradt, 's azoknak szájokban részint hajlandóságot, részint csudálkozást fejezett-ki.

„Vendemiaire, sőt Montenotte sem hoztak engemet azon gondolatra, hogy én valami rendkívüli ember légyek — mondá később maga Napoleon — csak a' Lodi melletti csata után ötlött-eszembe, hogy én a' mi politikai szinpadunkon fő-szerepet játszhatnék.“

A' lodi csata után a' directoriumtól azon parancsot vevé, hogy Romába és Nápolyba 20,000 emberrel induljon, 's a' sereget Kellermannnak adja-által, ki Mantuát ostromlandná. Ez által az olaszországi sereg iszonyúbb csapást kapott volna, mint akármelly ellenséges nyereség által. A' fővezér hathatósan eléterjeszté e' terv' káros-voltát, 's elbocsáttatását kéré, minthogy serege' elveszésének nem akara eszköze lenni. „Ha ti hadi erőtöket, elosztása által meg-

gyengítitek — így ira a' direktorokhoz — ha ti Olaszországban a' katonai gondolat' egységét széttszakasztjátok, úgy, szomorodott szívvvel mondom nektek, elvesztitek azon alkalmat, hogy Olaszországnak törvényeket hozhassatok. En, azt hiszem, egy rossz generál jobb mint két jó. Úgy van a' dolog a' háborúval, mint a' kormányzással: mind a' kettőben fő dolog a' taktus.“ — A' direktorium visszavevé határozatát, mellyet azon ellentállhatatlan csalogatás csábitott-el, hogy a' francia zászlót a' Kapitoliumon lobogtathassa. Tán az ifjú general' győzödelmei is nyughatatlanították a' direktorokat. Carnot sejtette 's tartott a' nagy embertől. Ó Bonapartéban már Napoleont látta.

A' lodi ütközet' közvetlen következesi, Pizzighetone' bevétele, 's Beaulieu' hátrállása voltak. Napoleon nem üzte őt. Ó Majlandba váratott, 's a' seregek nyugalomra vala szüksége. A' Serrurier osztályt Cremonánál hagyta, hogy az Austriaikat féken-tartsa, azután seregei' maradványával Lombárdiába indult, hol május 15-én tartá Majlandba bemenetelét. Egy küldötség, mellynek feje a' tiszteletre méltó Melzi, későbbi lodi herczeg és olaszországi főkanczellár, volt, egész Lodiig elébe jött. Majlandban nagy számu nemzeti őrség fogadá, melly lombárdi színeket viselt, 's a' város' kapujától palotájáig egy utcát képezett. Az öröm közönséges volt. Franciaországban nem tehettek volna neki több tiszteletet, ha triumphálni engedték volna.

Május 15-én, Majlandba bemenetele napján, a' sereghez következő proklamátziót bocsátott, mellyet minden katonai beszédi között legszebbnek tartanak :

„Katonák! ti mint valamely sebes ár, úgy rohantatok-le az Apenninek' tetejéről; ti mindent, a' mi utatokba állt, földhöz sújtottatok, szétoszlattatok. Piemont megszabadítva, Franciaországhoz hajol. Majlánd a' tiétek, 's a' köztársasági zászló lobog egész Lombárdiában. A' páрмаi és modenai herczegek nagylelkűségteknek köszönik politikai létezésöket.“

„Azon sereg, melly benneteket olly mérész kevélységgel fenyegetett, nem talál többé semmi tartalékot, melly megett vitézstök ellen védelmét lelhetné. A' Pó, Ticino és Adda egyetlen egy nap sem tartóztathattak-fel benneteket: Olaszországnak eme' híres sánczai ellent nem állhattak; ti azokon szintolly sebesen átmentetek, mint az Apennineken.“

„Illy sok győzedelmek a' hazát örömmel tölték-el; a' ti képviselőitek győzedelmeitek' emlékére egy innepet szenteltek, melly a' köztársaság' minden községeiben innepeltetett; ott örülnek atyáitok, anyáitok, feleségeitek, testvéreitek, 's kedveseitek győzedelmeiteknek 's büszkén dicsekesznek, hogy hozzátok tartoznak.“

„Igenis, katonák! ti sokat vittetek véghez; mindazáltal nincs e' még több hátra elvégezendő? Nem azt mondják e' rólunk, hogy mi ugyan tudtunk győzni, de nem tudtuk a' győzedelmet használni? Nem mondja e' az utóvilág, hogy mi Lombardiában egy Capuát leltünk-fel? . . . De látlak benneteket fegyverekhez sietni; a' pulya nyugalom csak elbádjaszt benneteket; a' hir-névre elvesztett napokat, szerencsétökre nézve is elveszetteknek tartjátok. . . . Rajta tehát; induljunk! még sebes utakat kell tennünk, ellenségeket kell

meggyőznünk, borostyánokat szednünk, és sérelmeket megboszulnunk.“

„Reszkessenek azok, kik a' polgári háború' gyilkját Franciaországban köszörülték, kik ministereinket gyalázatosan meggyilkolták, hajóinkat Toulonban felgyújtották! . . . Ütött már a' bosszúság' orája.“

„De magok a' népek csendesen maradjanak; mi minden népeknek barátjai vagyunk, főképp a' Brutusok', Scipiok' és azon nagy emberek' maradékié, kiket mi mustrául vettünk.“

„A' Capitoliumot helyreállítani, azon hősek' oszlopait, kik azt dicsőíték, ott ismét felállítani, a' több századok' rabszolgasága által elaludt romai népet álmából felébresztteni, — ezek lesznek győzedelmeiteknek gyömlöcsei, mellyek epochát szülendnek az utó-világnál, titek lesz ama halhatatlan dicsőség, hogy Europa' legszebb részének új formát adtatok. — A' francia nép, szabadon és az egész világtól tisztelve Európának egy dicső békeséget szerzend, melly a' két év óta tett mindennemű áldozatokért kármentést adand; ekkor ti házaikhoz vissza fogtok térni, 's polgár társaitok, reátok mutatva, ezt fogják mondani; ez is az Olaszországi seregnél volt.“

Mi előtt a' fővezér, seregének ígért új hadi tetteihez fogna, Lombárdia' belső szerkesztésével foglalatoskodék. Itt adá országot-szerkesztő lángszének első próba-jeleit. Ekkor seregeit a' Mincio felé közelebb-tette, hol Beau lieu állott. Midőn éppen oda-készüle maga-is utazni, hallá, hogy Páviában 's annak környékén a' nép fegyvert fogott, és serege' háta megett a' lárma harang szól. E' lázzadást hirtelen kelle elnyomni. Három száz lovagtól, 's egy zászlóalj gránátosoktól kísérve a' lázzadt vá-

rosba ment Bonaparte. Egy sikertelen felszólítás után a' gránátosok a' kapukat betörték, és Pávia szabad - prédára bocsáttatott. Illy alkalommal a' szelid bánás, a' sereg ellen elkövetendő vétek lett volna. Bonaparte az előljárok közül azokat, kik a' lázzadásnak fejei voltak, agyonlövette, 's így a' régi csend vissza-állott.

Beaulieu a' Mincio megett bátorságban véle magát. Balszárnya, melly Goitonál táborozott, Mantua várához támaszkodék. Jobbszárnya a' Garda-tava és a' tyroli hegyek által fedezve, Peschierát szállá-meg, mellyet ő a' Velenceiektől rohanás által vett-el. Serege' dereka, egy folyó által fedezve, Valleghiánál állott. Bonaparte nem tartván czélirányosnak a' két erős várakkal erejét lankasztani, azt határozá, hogy az austriai sereg' közepét fogja megrohanni. Május 30-án érkezék a' franczia elősereg Borghettohoz; egy ellenséges vedet, melly magát tartani akará, hátra veretett 's kénytelen volt magát a' vizen vissza-huzni. E' hátrállásnál a' hidnak egyik boltozatja öszveroskadt. Bonaparte azt azonnal helyre parancsolá állíttatni, a' mi azonban az ellenség' tüzelése miatt csak lassan történhetett. Nehány gránátosok, kik nem győzték már a' várást, neki-mentek a' Mincionak, 's fegyvereiket fejek felett tartva nyakig gázolták-át a' vizet. Az Austriaiak azt vélvén, hogy a' rettenetes lodi kolonn van előttök, sietve vissza-huzódtak, 's a' franczia seregnek csendes átmenetelt engedtek.

Beaulieu, kinek serege e' szerint két részre daraboltatott, félt Peschiera felé visszayonulni, hol őt Augereau' osztálya fenyegette; azért az Ets' vizén huzódott-vissza, hogy Tyrolba juthasson. Balszárnya melly Goitonál ma-

gárahagyatva ott maradt, alig menekedhetett-be a mántuai várba, mellynek ostroma azonnal elkezdődék.

A' Mincio' vizén átkelés után Bonaparte élet-veszedelemben forgott. Midőn ugyan is az ellenség az ütközet után mindenfelé futott, a' fővezér a' sok törődéstől elbádjadva, miután parancsait kiosztotta volna, egy kastélyba beszált, hogy ott magának ferdőt vegyen. Egyszerre véletlenül egy erős austriai sereg termett ott, hátrállásában eltévedve. A' kapun álló őrnök alig volt annyi ideje, hogy a' kaput bezárhasa 's fegyverre kiáltson; 's ime a' győzödelmes generálnak, diadalmának közepette, félig csizmában, félig mezitláb kelle a' kastély' kertjén kiszöknie. E' veszély, mellyhez számos hasonló fordult-elő Bonapartenak hirtelen hadimunkálati között, alkalmat nyujta test-őrei' felállítására. E' hires hadi-test, melly legalább tiz esztendeig szolgált lovagokból tétetett-össze, ama' forma-ruhát kapta, melly utóbb a' császári test-őr vadászoké lett; ama' dicső formaruha ez, mellyet a' haldokló császár utoljára is sz. Ilonán viselt.

E' fényes táborozás után, Bonaparte Májlandba tért vissza, hol az olaszországi ügyek jelen-létét megkivánták. — Igy boldogult ez ifjú fővezér mindenekben: két hónapnál kevesebb idő alatt Piemont a' szövetségtől elválasztva, Lombárdia elfoglalva, 's az austriai sereg az olaszországi fél-szigetről ki volt szorítva.

IV.

Chronologiai áttekintet.

Táborozás Olaszországban Wurmser ellen.

1796. Jun. 5. Fegyvernység Nápollyal.
14. A' császári feudál-tartományok' megfenyítése.
19. Bologna, Ferrara, Reggio és Urbino' bevétele. (2000 fogoly, 164 álgýú).
24. Fegyvernység Romával.
28. Livorno' megszállása.
29. A' majlandi fellegvár' bevétele. (2800 fogoly, 5000 puská, 150 álgýú).
Jul. 1. Bonaparte' beszélgetése a' toskánai nagy herczeggel.
9. Lugo' lázzadáása 's megfenyítése.
18. A' mantuai futósáncz felnyitása.
29. Csata Salónál.
30. Mantua' ostromának félbehagyása.
31. Saló' ismétí bevétele.
Első csata Lonatonál.
August. 1. Első csata Brescianál.
3. Második csata Brescianál.
Második csata Lonatonál.
Csata Castiglionenál.
4. Csata Gavardonál.
Lonato' véletlen bekerítése (Bonaparte 1200 emberrel 4000 Austriait vesz-reá fegyverök' lerakására).
5. Ütközet Castiglionenál (az ellenség I. augustustól 15-ig 15,000 foglyot 's 70 álgýút vesz).
6. Csata Peschieranál.
7. Mantua' ostroma' megújítása.
Békekötés Párisban a' francia köztársaság, 's a' vürtembergi herczeg közt.
19. Kölcsönös támadási 's védelmi szövetség Francia 's Spanyolország közt.
22. Békekötés a' badeni markgróffal.
Sept. 3. Csata Serra-Vallenál.
4. Ütközet Roveredonál (6000 fogoly, 7 zászló, 25 álgýú).
5. Trient' megszállása.
7. Csata Primolano és Covelónál (4000 fogoly, 8 zászló, 10 álgýú).
10. Ütközet Bassanonál (5000 fogoly, 5 zászló, 35 álgýú).
11. Csata Cereánál.
12. Csata Castellaronál.
13. Porto-Legagno' bevétele (1600 fogoly 's 22 álgýú).
Wurmser kéntelen a' mantuai várba vonulni.
14. Csata Due-Castellinál. 15. Mantua ostroma' folytatása.
Ütközet St. Geornál (3000 fogoly, 22 zászló, 25 álgýú).
21. Csata Governolonál.
A' Pón inneni 's túli köztársaság' felállítása.
Octob. 10. Békekötés Nápollyal.
21. Korszika' ismétí bevétele az Ángolyok' elűzése után.
Nov. Békekötés a' pármái herczeggel.

Olaszország. — Táborozás Wurmser ellen. — Mántua' ostroma. — Ütközetek Castiglione és Bassano mellett.

Austria, veszteségei miatt nem látszék elcsüggedni. Beaulieu' helyébe Melast tevő fővezérnek, ki a' sereget jobb lábára állította, ennek helyébe pedig, a' táborozás' elkezdésekor Wurmser jött, egy bátor és munkás generál, ki magát a' németországi és török haborúkban megkülönböztette, 's közelébb a' köztársasági seregeket Weissenburg és Heidelberg mellett 's a' Pfalczban megverte. Wurmser a' Rajna' partjáról 30,000 válogatott emberrel sietett Beaulieu' serege' romjaihoz, mellyek a' tyroli ujonczokkal együtt 40,000 emberből állottak.

A' francia sereg, melly az elfoglalt tartományok' megtartása végett kénytelen volt megszlani, 's mellyből 15,000 ember magát Mantuát ostromlotta, e' 70,000-nyi austriai új seregeknek öszvesen csak 45,000 állíthata - ki elébe.

A' félsziget' belső állapotja általjában nem volt kedvező. A' szardiniai király 's a' modenai és piacenzai herczegek fegyverök' letevése által nem voltak azért a' Francziák' baráti, Lombardia' népessége' sokféle támadásai szinte erremutattak. A' seregnek Genuávali közlekedése igen bajos és veszélyes volt. A' római udvar felbuzdította közép-Olaszország' tartományit. Nápoly szinte nem szított Franciaországhoz.

Korszikát Ángolyok szállották-meg, 's innen fújták Olaszországba az egyetlenség' tűzét. Livorno hajósseregük' birtokában lévén, a' Francziák' hatok megett 10,000 embert könnyen kiszállíthattak volna a' szárazra. Végre Velence 20,000 külföldi emberével 's 50,000 katonájával nagy nyomatókot tehetett volna a' serpenyőbe, minthogy ez, fegyveres neutralitással által pénzéből kifogyva, úgy is csak arra várt, hogy valamelly csapás érje a' francia generált: hogy ellene nyilván kiállhasson.

Bonaparte átlátta e' rossz helyezetet. Azon győzedelmes hanggal, mellyel élt, 's állhatatos munkássága által, képes volt titkos ellenségit 's a' kétkedő szövetségeseket féken tartani. Az ő állásához, munkásság, cselekvő-erő, nagy állhatatosság, sok béketűrés és bölcs okosság kívántaték. Egy vezér sem fejté-ki e' tehetségeket valaha jobban, mint ekkor Bonaparte. Kivetette ő azon időt, melly az ellenségeskedések' elkezdéséig még hátra-volt, 's azt mellékes ellenségi' 's a' kétséges neutrálisok' megalázására használá. Munkássága, marsai sebessége, mozdulatai' hirtelensége pótolák-ki serege' hiányait. Mantua ostromoltatott, Verona meg volt szállva; az Ets mellett álló sereg Tyrol' szorosait őrzé; többi használható seregeit minden lehetőkép foglalatoskodtatta. Kévs nap alatt a' császári feudaltartományokban volt zavarok lecsilapítottak; a' bolognai és ferrarai legatiók megszállattak; a' pápa szerencsésnek tartván magát, hogy tartományát megmentheti, fegyvernyugvást kötött, mellynél fogva legatioiról lemondott, 's Ancona' kapuit a' francia őrizetnek kinyitotta; ezenkívül száz művészeti remek' 's ötszáz drága kézirat' átadása mellett, magát husz milliom summa' fize-

tésére kötelezte. — A' nápolyi király szinte követet küldött Bonapartéhoz, melly követ a' fegyvernynyugvás' kötése után azonnal Párisba utazott, hogy a' directoriummal a' béke iránt végképen alkudozhassék. — Végre Livorno is a' Francziáktól megszállatott, 's a' város' kikötője idegen hajókra nézve elzárattott, honnan rövid időn egy hajóssereg indult-ki, melly Korszikát a' britt járomtól felszabadítá.

Florenczban, a' toskánai nagy herczeggel tartott beszélgetésekor vette Bonaparte amaz örvendetes hirt, hogy a' majlandi fellegvár bevétetett, mi által a' mantuai ostromhoz megkivántató álgyuzó-szer Mantua felé indítatott.

E' sokféle szerencsés következmény kívánt sikert szült. Az olaszországi népek' vonszódása, a' Francziákhoz hajlott. Majland, Bologna, Ferrara ezt nemzeti-őrségük' önkénytes felállításá által bizonyíták-be, 's ezek a' hadi-seregek nagy szolgálatokat tettek.

A' Francziák' alattomos ellenségi, a' franczia sereget egyéb lázzítók' szokott bárdolatlanságával, 's a' tudományok' 's művészetek' üldözésével akarák vádolni.

Ama' levél, mellyet ez időben Bonaparte a' híres csillagász Orianihoz irt, 's melly közzé tétetett, minden híres emberek' hajlandóságát a' Francziák' részére nyéré-meg. „A' tudományok — így ira ő — mellyek az emberi léleknek becsületére válnak, — a' művészetek, mellyek az életet szépítik 's a' nagy tetteket az utó-világnak átadják, szabad országokban különösen becsben tartandók. Minden lángeszű férfiak, mindenek, kik a' tudományok' köztársaságában magokat megkülönböztetik — Francziák, bár hol születtek legyen. — A' gondolkozás szabaddá lett Olaszországban: nincs sem

kínvallatás (inquisitio), sem türhetlenség, sem zsarnokság többé. Felszólítom azért a' tudósokat, hogy egyesüljenek 's adják tudtomra nézeteiket ama' rendszabások felett, mellyeket tenni szükséges volna, hogy a' tudományok és szép művészetek új életet és új létet nyerjenek. Mind azon tudósak, kik Franciaországba kíváncznak, ott a' kormánytól megkülönböztetéssel fognak fogadtatni. A' francia nép nagyobbra becsüli egy ügyes mathematicus', egy híres festő', egy bár mi rangu jeles ember' megnyerését, mint a' leggazdagabb 's virágzó város' bevételet.

Annak bebizonyítására, hogy ígéretei nem puszta szavak voltak, a' híres paviai egyetemet (universitast) ismét felnyitatta 's újlábra állította.

Irt ó Majlandból a' directorium' egyik biztosának is, ki magát a' sereg' munkálatiba avatni akarta, egy méltósággal teljes levelet, melly a' fővezér' magas eszét és erős characterét igen jól bélyegezé: „Azon kívánság, mellyet Ön Vaubois generálhoz intézett, azon utasítás ellen van, mellyet a' kormány nekem adott. Kérem Önt, tartsa magát jövendőben hivatalos foglalatosságai' határi közt, mellyeket a' végrehajtó directorium Önre bizott: különben kénytelen lennék a' seregnek egy napi-parancs által megtiltani, hogy Ön' kívánatinak engedelmeskedjék. A' mik vagyunk, mindnyájan a' törvény által vagyunk; ki olly hivatalos dolgokra kíván magának just, mellyeket a' törvény nem biz reá, az nem republikánus.“

Az olaszországi belső mozgások iránt tökéletesen megnyugtatva, Bonaparté Mantua' megtámadását igyekeze siettetni. Serrurier'

10,000 emberből álló osztálya e' vár mellett, a' többi sereg pedig ekkép állott: Augereau' osztálya 8,000 emberrel a' jobb szárnyon Legagnonánál, Massena 15,000-rel a' középben Rivoli és Veronánál, Sauret general 4,000-rel a' balszárnyon Salonál; a' 6,000 ember hátulsereg a' jobb szárny és derék közt volt felállítva. Ez mind öszve Serrurierével együtt 43,000 volt, 's az Ets' vize mentében a' Garda' tavára támaszkodott. Ez állásában képes vala a' fővezér egész erejét a' Mincio' akármellyik partján öszvehúzni.

Wurmser az austriai sereghez elérkezvén, julius' végén a' tyroli szorosokból ki-indult.

Első mozdulati szerencsések valának. Quasdanovich generál 25,000 emberrel a' Garda tava' partján Salo és Brescia felé nyomult; Sauret kéntelen volt magát e' nagy erő elől Desenzanóba visszavonni. Az öreg marsall, Davidovicsot 10,000-rel balról hagyva, egyéb 35,000 emberével, 3 csapatban nyomult az Ets' völgyébe le. Massena kéntelen volt Rivolit odahagyni. Ennek híret akkor vevé Bonaparte, midőn Mantua' vára, a' végínséggel küszködve megadásához közel vala. Illyes hírek más közönséges vezért elijesztettek volna, de Bonaparte ezekben győzedelmi alkalmat láta. Midőn Wurmser Tyrolból Brescián 's az Ets' völgyén egyszerre szállott-alá, megosztá erejét, 's a' Garda' tavát közbevevé. Bár a' köztársasági sereg nem birkózhatott-meg az egésszel, annak egyes részeit egyenkint megverhette; 's Napoleon éppen közöttök lelé magát. Egy sebes hátrafelé tett mozdulat általehetséges lett neki, a' Bresciánál leereszkedett osztályt körül keríteni, 's azt elfogni, vagy tönkre tenni: ekkor azután visszafordulni, Wurmsert meg-

támadni 's őt Tyrolba vissza-nyomni. Mindazáltal e' terv egyedül Mantua' ostromának azonnali felhagyása által vala kivihető; minthogy a' legkisebb késedelem is időt és módot szolgáltatott volna Wurmsernek, magát Quasdanovicssal egyesíteni.

Bonaparte tüstént elhatározá magát. Mantua' ostroma félbeszakasztatott, 's a' futószakban 140 jbeszegezett álguk odahagyattak, mellyeket a' hirtelen kiviendő terv miatt nem leheté elvitetni: Bonaparte erről így szólt: „Ha megverjük az ellenséget, úgy ez álgúkat Mantuával együtt ismét visszafoglaljuk; ellenkező esetben mindenkép elvolnának veszve.“

Itt kezdődik ama' harczok' és győzedelmek láncza, mellyet a' Francziák „őt napi táborozásnak“ neveznek: hős tettek, okos mozdulatok, vitéz merényletek, 's olly napok, mellyeken a' generál magát a' viszontagságokon felül emelkedettnek mutatta, mellyeken a' sereg vezéréhez felemelkedett *), 's egy egész osztály — Guyeux' osztálya — 48 óráig kenyér nélkül volt, 's még sem szünt-meg, masirozni, harczolni és győzni: illy sok erőt, békétürést és vitézséget gerjesztettek a' köztársas-

---

*) „Azt gondolná az ember — ezt írá Bonaparte a' directoriumnak —, hogy katonáink, ha szabadég allatti tanyájokra érnek, legalább aludni mennek; — de éppen nem: mindenike a' jövő napi hadimozdulatokról elmélkedik. 's gyakran találni közöttök ollyakat, kik eltalálják a' szeg' gombját. Közelebb egy fél brigada huzódott-el előttem; egy vadász közelít belőle hozzám 's ezt mondja: general! ezt kellene tenni. — Szerencsétlen! viszonzám neki — nem hallgatsz? — Ő eltűnt, 's én hiában kerestetem; — a' mit mondott, épen az volt, a' mit parancsoltam.“

ság' katonáiba a' hirrevágyás, szabadságszeretet
's a' hazáérti maga-feláldozás.

Bonaparte Quasdanovics ellen indult: az
ellenség Lonato, Brescia és Salótól elüzetve,
Gavardo felé futott, hol hátrállását a' hegyek
fedezék. A' francia sereg a' Chiesa' mentében
vőn állást.

A' helyett, hogy magát Quasdanovicscsal
egyesítette volna, nem állhata Wurmser ellent
ama' vágyának, hogy Mantuába diadalmasan
be ne ment volna. Augustus 2-kán kelt-át a'
Minción, hogy Castiglione felé forduljon, 's ez
által időt engede a' francia seregnek, hogy
Quasdanovicsot újra meg verje, ki Gavardógi
hátrállása után ismét támadólag munkálkodva,
Massena' előseregét Lonatonál tönkre tette, 's most
az austriai sereghez törekvék jutni. Hogy Quas-
danovics' szerencséjének véget vessen; Bona-
parte maga vezérlé seregeit, elfoglalá ismét Lo-
natot, 's az ellenséget Gavardóig másodszer is
visszaveré. Harmadszor próbálván másnap Quas-
danovics a' francia seregen magának utat tör-
ni, serege Salo és Lontano közt egészen szé-
lyelosztatott 's a' Tyrolba szorítatott.

Bonaparte ekkor tulajdon főszállásán nagy
veszélyben forgott. Massena' osztálya eltávoztá-
val, a' fővezér körül csak 1200 ember maradt
Lonatoban. Egyszerré hallja, hogy a' várost egy
austriai sereg bekeríti; egy austriai szónok je-
lenik-meg, 's felszólítja őt a' maga megadásra.
Bonaparte egyedül lelki-ébremsége által menté-
meg magát. Egész generál-stabjával körülvéteté
magát, 's a' szónokat maga elébe hívatta. Ekkor
ennek bekötve volt szemeit feloldoztarta, 's így
szólt hozzá gúnyoló hangon: „Uram! menjen
ön vissza, 's mondja-meg annak, ki ide küldé,
hogy az, ki az olaszországi sereg' fővezérét el-

szándékozik fogni, csak nyomuljon bátran előre: de tudja-meg, hogy én Lonatoban a' köz-társasági sereggel vagyok itt. Én mind őt, mind főbb és kisebb tisztjeit felelet-terhe alá vonandom ama' becstelenségért, melyet rajtam elkövetett. Mondja-meg, hogy ha osztálya 8 percz alatt fegyvereit le nem rakja, én mindnyájokat agyonlövetem.“ Bámulva tér vissza a' szónok generáljához.

Lonatoban minden a' támadáshoz készül. — Az austriai csapat' vezére szólhatásért könyörög, 's feltételek alatt kívánja magát megadni. „Nem! — válaszolja Bonaparte — ti foglyok vagytok.“ Az ellenséges generál késlekedik; Bonaparte granátosít kiállítja 's az álgukat viteti. Ijjedve kiáltja az ellenségi vezér: „Megadtuk magunkat.“ E' csapat, mely fegyvereit azonnal lerakta, 4,000 gyalog 's 50 lovagból állt, 's 2 álgúja volt.

Auguszt 5-én mind a' két sereg szemközt állott egymással a' csatamezőn Castiglione mellett, hol két nap előtt Augereau' osztálya egy 8 óráig tartó véres, kemény harcz után Wurmsér' előseregét megverte, 's a' marsall' haditestét zárva tartotta. Ez akkor történt, midőn Quasdanovics Lonatonál keresztül akará magát vágni.

Wurmsér' serege két elküldött csapatok által gyengült-meg: az első Peschiera', a' másik a' Pó' alsó vidékére küldetett. Serege csak 25,000 gyalogságból állt, mely a' solferivói és medolanoi dombokon, Castiglionéval átaellenben szép állást vón magának; de számos lovassága volt; egy erős álgú-teleppel ellátott sáncz fedezé állása' balszárnyát.

A' szemközt álló francia sereg hasonló számu gyalogsággal bírt, 's az Augereau és Mas-

sená osztályokból, 's a' hátulseregből állott. Bonaparte ezenkívül Serrurier' osztályára számolt, mellynek parancs szerint, egész éjjel kelle jönnie, hogy az ellenség' balszárnya' háta megé kerüljön. Ez osztály' érkezének kelle a' szerencsét a' Francziák' részére megszerezni. — Hogy erre időt nyerjen, Bonaparte eleinte hátrafelé húzódott, hogy az ellenséget erős állásából kicsalhassa, 's nem ereszkedett formaszertinti ütközetbe. Csak a' Serrurier-osztály' elérkeztekor lón az ütközet komolylyá. Mig ez osztály az ellenség' balszárnyát megtámadá, az alatt Augereau a' derekára, Massena pedig a' jobb szárnyára rohant. A' zászlóalj vezér Marmont, a' fővezér' segéde, 20 álgúval, 's a' generál-segéd Verdierre egy félbrigadával azon parancsot vevék, hogy a' sánctot foglalják-el. Balszárnyán megkerítve, 's attól tartva, hogy a' Garda távához szorítatik, Wurmser egyedül sebes hátrállásban keresé menedékét: azért visszament a' Mincion, 2000 foglyot, 20 álgút és 120 haditárszekeret hagyván oda.

Hogy időt ne engedjen Wurmsérnek a' Mincion erős állás vevésre, 's Quasdanovicsal egyesülésre, Bonaparte más nap azonnal átment e' vizen, mertámadá Peschieránál az ellenséget, ismét megveré azt, 's kényszeríté Tyrolba futni. —

Rövid időn mind azon állások, mellyeket Wurmser' serege a' Garda tava' mind a' két partján megszált, ismét a' Francziák' birtokába jutottak. Serrurier' osztálya ismét Mantuához tért-vissza; de az elvesztett ostromló-szer' kinempótolhatása miatt a' várnak pusztá bekerítésével kelle megelégednie.

Az austriai sereg e' rövid táborozásban 21,000 embert 's ezek közt 15,000 foglyot, 70 álgút, 's minden társzekereit elvesztette. Mindazáltal Wurmser Tyrolba érkeztekor új csapatokat talált, 's ármádája viszont 60,000 emberre nevedett.

Wurmsernek világosan meg levén hagyva, hogy Mantuát az ostrom alól felszabadítsa, ő e' czélt pusztá hadi mozdulatokkal véle elérhetni. Davidovics generált serege' felével Tyrol' védelmére hátrahagyván, ő maga 30,000 emberrel a' Brenta völgyébe szált-le, hogy Porto-LEGAGNONÁL 's a' franczia sereg' háta megett előrenyomulhasson. Azt vélvén, hogy így Bonaparte nem tehet majd egyebet, minthogy magát a' Mincio megé visszavonja, 's így reménylé, hogy Mantuát pusztá combinatióji' sikere által felszabadítja.

Mindazáltal szerencsétlen csillagzatja azt akarta, hogy éppen akkor midőn jobb oldalát pusztán hagyta, hogy baloldalról munkállódhassék, Bonaparte, ki 6,000 ember új sereget kapott, feltette magában Tyrolba becsapni, hogy a' németországi sereggel egyesülhessen. Melly szándékáról lekelle később tennie, minthogy hallá, hogy Jourdan Ambergnél Károly fő-herczeg által megveretett, 's ennek vesztesége miatt Moreau a' rajnai sereget nem vezethette Inspruckba.

Bonapartenak Tyrol felé intézett mozdulati szerencsések voltak. Davidovics, ki egymás után Mori, Goveredo és Caliano mellett megveretett, 6,000 fogoly és 30 álgút vesztese után kéntelen volt Trientet a' köztársasági seregnek odahagyni. — E' győzedelmi uton hirt vett Bonaparte Wurmser' mozdulatiról. Trient' megszállása utat nyitá neki a' Brenta' völgyébe,

és pusztán hagyá előtte az austriai sereg' hátulját; elhatározá azért, hogy ez állást Wurmsers' tönkre tevésére használandja. Vaubois' osztályát Davidovics' fékentartására és saját mozdulati' elrejtésére végett hátra-hagyván, ő maga Massena és Augereau' osztályival Wurmsers' üzésére sietett. Egy sebes fordulatban a' Brenta' szorossai rohanás által elfoglaltattak, 's Wurmsersnek a' Tyrollal egybefüggéséért felállított seregei Primolano és Coveló mellett megverettek.

Wurmsers már Bassanoig ért, de mivel látta, hogy Bonaparte, a' helyett, hogy ez saját communicatiojit féltene, az övéit támadja meg, többé jó szerivel se előre-nyomulni, se hátrálni nem tudott. Minden szabadító módok közül a' legrosszabbikhoz nyult, t. i. Bassano-nál állva maradt, hogy a' történendőket bevarja. Serege a' város előtti dombokon állott, előserege pedig Solagna és Campo-Lungo mellett. September' 8-án reggeli hét orakor kezdődék az ütközet. Az ellenség a' Francziák' dühös támadási által zavarba hozatva, Bassano' városába nyomatott-vissza. Massena és Augereau' osztályi úzóbe - vették a' szaladókat 's erővel benyomultak a' városba, miután a' Brentán volt hidat, mellyet egy zászlóalj gránátosság — az austriai sereg' magva — védelmezett, rohanó lépéssel elfoglalták. Wurmsers' főszállása generálstabjával együtt Bassanóban lévén, alig vala annyi ideje, hogy sietve elfusson, 's Bonaparte' testőrei által majd hogy elnem fogattatott. 5,000 fogoly, 5 zászló, 35 álgú, 2 hidi készület, 200 tár-szekér, a' sereg' podjásszával, voltak e' győzedelmnek emlékjelei, — melly után Wurmsers serege' balszárnyával Fontenivához húzódott, 's ott a' Brentán

átkelvén Vincenza felé irányzá utját. Quasdanovics nem érhetvén-el a' jobb szárnyal a' Brentát, Friaul felé vala kénytelen huzódni.

Wurmsernek még csak 14,000 embere volt, 's ezek is egy olly tartományban tébolyogtak, mellynek utai a' franczia sereg' birtokában voltak.

Bonaparte azt reménylhetette, hogy őt maga megadásra kényszerítheti, 's ezért minden utait igyekezék elzárni. Augereau Paduába ment; Massena Vincenzába, Sahuguet generálra pedig, ki Serrurier' osztályát vezérlé, az vala bizva, hogy Wurmsert ne engedje Mantuába menni. Logagno' bevétele, mellynek oka az itteni franczia parancsnok' gyengesége volt, megkönnyebbíté Wurmsernek a' városhoz közeledést. Massena, Sanguinettohoz akarván jutni, hogy Wurmsernek utját állja, vezetője' tévedése által Cereához jutott, hol az austriai sereg' főereje volt. Ez, a' franczia elősereget hátravervén, utját tovább folytatá.

A' Cerea melletti csapás nem tett volna még sokat, ha Sahuguet generál, vett parancsa szerint, a' Molinellán minden hidat lehordatott volna; de a' Villa Impenta melletti hid elfelejtetett. Wurmser sieté használni ez alkalmat 's lehető sebességgel a' mantuai várba vonódva, megmenekvék a' különben bizonyos végveszélytől. Csak 12,000 fárádt 's elbádjadt szaladókka'kal juta-be e' várba, hova győzedelmi pompával reményl vala bemenetelt tartani.

Wurmser azt hívé, hogy Mantua' környékén tarthatja magát, 's némileg felfüggeszteti a' város' bekerítését. A' La Favorite, DueCastelli 's — a' város alatt — st. Georg melletti harcok, mellyekben 3,000 foglyot, 22 zászlót

's 23 álgút vesztett, kénytelenítették az Austriaiakat a várba vonulásra.

A város bekerítése eztán a legnagyobb keménységgel erőltettetett, 's az ismét Serrurier osztályára bízott, melly ütközetek 's nyavalyák által 9,000-re öszveolvadt, 's parancsnokává Kilmaine generál lett. — E' szerint, miután Németországban Jourdan Düsseldorfhoz, Moreau pedig Kehlhez visszahuzódott, a Tyrolba becsapásból semmi sem lehetett.

V.

Chronologiai áttekintet.

Olaszországi táborozás Alvinczy ellen.

1796. Novemb. 2. Csata Sz. Mihálnál.
Csata Segonzanonál.
6. Csata a' Brenta mellett (500 fogoly, 1 álgýú).
7. Csata Callianonál.
12. Csata Caldieronál (400 fogoly, 5 álgýú).
15. 16. 17. Útközet Arcolanál (az Austriaiak 10,000-t vesz-
tenek holtak, sebesek és foglyokban, 's 4 zászlót, es
18 álgýút; a' francia erő csak 13.000-ból állott).
16. Csata La-Coronanál. 17. Csata Campananál.
21. Harcz Dolcenál (1100 fogoly, 4 álgýú).
22. Alvinczy' hátrállása a' Brenta megé.
1797. Alvinczy viszont támadólag munkálkodik.
Januar. 10. Csata Sz. Mihálnál.
Csata Monte-Baldonál.
13. Csata Angviarinál (2,300 fogoly, 16 álgýú).
14. Útközet Rivolinál (13,000 fogoly, 12 álgýús
15. Csata Sz. Györgynél Mantua előtt.
16. Útközet La Favoritenál (10,000 fogoly, 20 zászló, 20
álgýú). Provera austriai generál elfogatik.
26. Csata Carpenedolonál (900 fogoly. 1 álgýú).
27. Csata Avionál (500 fogoly).
28. Harcz Torbolenál (2300 fogoly).
29. Harcz a' Lavis mellett (900 fogoly).
Febr. 2. Mantua' megadása (13,000 fogoly, 350 álgýú).
Egy francia osztály Rómának indul.
3. Faenza' bevétele (1000 fogoly, 8 zászló, 14 álgýú).
Imola' bevétele. — Forli' bevétele.
7. Derumbano' bevétele.
9. Bemenetel Lorettoba (az egy milliomra becsült kincsnek
elvétele).
Ancona' bevétele (120 álgýú, 5000 puska, 1200
fogoly).
12. Szövetség a' Sz. Marinoi köztársasággal.
19. Béke a' pápával. Avignon, Ferrara, és Romagna' át-
engedése.
-

Olaszország. — Táborozás Alvinczy ellen.
— Arcola. — Rivoli. — Mantua' bevétele.

Három austriai sereg' semmivéléte után, ismét egy új állott nem sokára készen. — Quasdanovics a' Tyrolba hátrálva, a' Castiglione és Bassano mellett megvert ezredek' maradványit öszveszedé; e'hez még pótolék se-
reget is kapa, égy bogy öszvesen 25,000 embe-
re lett. Davidovics' hadi teste, melly az utolsó táborozásban legkevesbé szenvedé, 20,000-re szaporítatott. Az új csapatok ugyan jobbára új-jonczokból és horvát ezredek'ből állottak; azon-
ban a' közelebb győzedelmes német rajnai se-
regtől odajött öregkatonák is voltak köztök. Két hónap elég vala e' sereg' új rendezéséhez, melly Alvinczy marsallnak — egy észtehetségei 's hadi szerencséje által híres generálnak — vezérletére bízott.

Ez alatt a' francia sereg, a' Brenta és Ets' mentében az ellenség' felügyelésére felállítva, inkább megyengült, mint erősedett. Járványos hideglelések tölték-be a' kórházakat, 's megritkíták az ezredek' sorait. Ama' segéd seregek, mellyeket a' fővezér a' directoriumtól kért, vagy éppen nem, vagy csak lassan érkeztek-meg.

November' elején, Alvinczy generál, ki Quasdanovics' hadteste' vezérletét vevé-által, elkezdé az ellenségeskedéseket. Bassanon keresztül Veronába nyomult, hol Davidovicsnak, az

adott parancs szerint, Trient és Roveredo felé vonulva, kelle veje találkoznia.

Bonaparte' főszállása Veronában volt. Ó e' várost, Vaubois generál védelméért, ki Trientet, 's a' tyroli szorosokat fedezé, el nem hagyhatta a' nélkül, hogy Alvinczynak Mantua felé utat ne nyisson; ha pedig ellene indulna a' marsallnak, attól leheté tartani, hogy Davidovics, Vaubois tönkre tévén, Wurmserhez érhetne, 's Mantua' bekerítése félbehagyatna. Ez öszvekötés által, Bonaparte seregei' háta megett, nálánál számosabb ellenséges sereg állott volna fel. Más oldalról, Veronában szinte nem maradhatott, hogy Alvinczy és Davidovicsnak alkalmok ne legyen, a' Brenta' völgyében egymással egyesülni. A' meggyengült francia had képes leheté ugyan az ellenség' egyes részével, de nem az egészszel megmérkőzni.

Vaubois' osztálya gyengébb volt, mint sem hogy a' trienti utakat eléggé fedezhette volna. Azért azt parancsolá neki a' fővezér, hogy támadja meg az Austriaikat, 's tán így feltartóztathatja Davidovics' utját. Vannak olly környülmények, mellyekben a' merészség a' számot kipótolja. Vaubois eleinte sz. Mihály és Segonzano mellett az Ets' völgyében szerencsés nyertes is volt, de a' Lavis' völgyében jobb szárnya felől megkerítve, kéntelen volt Trientet odahagyni 's Callianoba vonulni.

Ez alatt a' főgenerál Vaubois' támadó mozdulatit használni akarván, Augereau' és Massena' osztályival a' Brenta felé nyomult, mellyen éppen ekkor jött-át Alvinczy' hada. Massena megtámadá Carmignanónál az ellenség' balszárnyát Provera alatt, 's azt a' folyón visszanyomá, míg a' jobbszárny Quasdanovics alatt Lenove mellett Augereautól támadtatott-meg. A'

Francziák csak félig győztek. Quasdanovics kár nélkül huzódott vissza Bassanoba. — Bonaparte Veronába visszatérvén, hallotta, hogy Vaubois' osztálya, Callianonál megtámadva, állásról állásra egész Coronáig hátrállt. E' véletlen hátrálás Verona' bátorságát fenyegette. Bonaparte lóra ült, 's vágatva nyargalt ama' katonákhoz, kik reményit megcsalták: a' rivoli téren lelé őket; öszvegyűjteté az osztályt, 's e' szavakkal adá értésére elégedetlenségét:

„Katonák! én nem vagyok veletek megelégedve; ti se fenytéket, se állhatatosságot, se vitézséget nem mutattatok; egy állásban se valátok képesek magatokat öszveszedni, 's ki engedtétek magatokat azon állásokból nyomatni, mellyekben egy maroknyi vitéz sereg egész egy hadat feltartóztathatott volna. Ti, a' 39 és 85-k ezredek' katonáji! nem vagytok Francziák többé. Generál! irassa ezt zászlóira: nem tartoznak az olaszországi sereghöz.“

E' szúrós szavak, e' keserű érdemlett szemrehányások, mélyen illették a' katonák' szíveit. Vezérök' szava ismét olly indulatokat gerjeszt bennök, mellyek hozzájok méltók. Egy szóval szájjal azt kívánják, állítsa őket az első ütközeti sorba, hogy hibájok' szennyét lemoshassák. Bonaparte bizott e' heves, nemes felemelkedettségre. Azon hiedelemmel, hogy a' veronai út, ez irányzatban egész a' lehetőségig védelmeztetni fog, főszállására visszatért.

Bonaparte' távolléte alatt folytatá Alvinczy mozdulatit, 's a' Brentán ismét átkelt. A' fővezér nem akará őt tovább nyomulni engedni, 's elhatározá, hogy őt Caldiero melletti állásában megtámadandja. Ama' dombok, mellyeken e' falu fekszik, meredekek, szőlőkkel beültetvék,

egyik oldalról az Ets' vize, másikról pedig a Cette - Communi magas hegyláncz által fedezve Olaszország' egyik legnevezetesebb katonai állását képezik. A' Francziák bátran nyomultak előre; de a' hozzáférhetés' bajos volta, a' védelmezők' megátalkodottsága, leginkább pedig egy jég-eső, mellyet egy heves éjszak - keleti szél a' katonák' képébe fújt 's őket elvakította, sikeretlenné tevék erőlködésöket. Ők visszaverettek.

A' Francziáknak e' bajos helyezetében, a' Mincion vissza-mentők Olaszország' vesztét huzta volna maga után. Bonaparte tehát azt határozá, hogy a' marsall' balszárnyán alól megy - át az Etsen, hogy az austriai sereg' háta megett munkálódhassék. E' terv, melly első tekintetre merésznek látszék, amaz egyetlen volt, melly kedvező sikert ígérhete, 's valódi lángészi szülemény vala.

Ha Alvinczy a' caldiero'i uton akart volna Verona előtt teremni, jobbról járhatatlan hegyekre talált volna, 's balról az Ets és a' veronai vár esett volna, melly erősségi által egyszeri támadás ellen eléggé vala biztosítva. Így három oldalról beszorítva, csak a' villanovai szoroson vala szabad kimenetele. Bonaparte e' kimenetelhez közeledtével, kényszeríté az ellenséget hátulról harczolni, 's ez által a' köztársasági seregnek egy posványos tért szerzett, mellyen csak töltéseken leheté viaskodni, hol a' katona' személyes többsége 's a' védelem' könnyebbsége a' számbeli erő' hijányát kipótolhatták.

Verona' őrizete Kilmaine generálra bízott, ki Mantua' ostromától, hol Miollis generál alatt csak egy kis csapat maradt - hátra, hi-

vatott - ide. A' veronai táborban őszvegyült sereg 18,000-re ment, 's Augereau' és Massena' osztályiból 's a' lovasság' hátulseregéből állott. E' sereg november 14-n éjjel fegyvert fogott, csendesen átment a' városon, 's az Ets' jobbik partján állott-fel. Senki sem ismeré a' fővezér' szándékát; e' mozdulat olly csendesen, félénken 's bánatosan történt, mint valamelly hátrálás. Már azt hitték, hogy Mantua' ostroma félbe van szakasztva, 's Olaszország el van vesztve.

Hirtelen parancsot kap a' sereg a' majlandi útról balra kitérni, 's Ranco falu felé az Etsnek indulni, hol a' fővezér hidat veretett. A' katonák elértik vezérük' szándékát, 's öröm és vidámság jó a' szomorú képzetek' helyébe.

Az Ets és Alpon közti tér egészen vízzel volt elöntve. Csak 3 töltés vezetett-ki e' mocsárból: az egyik balról az Ets' partján Porcilig húzódik-fel; egy másik a' közepén az Alpon hidjáig Arcoláig tart (ez a' villanovai út); a' harmadik jobbról Albaredóig megy. — Massena Porcilig nyomult; Guyeux generál brigádjával Albaredónál ment-átal az Etsen, hogy az Alpon' balpartján felfelé húzódjék; maga pedig a' fővezér Augereau' osztályával Arcolának tartott. Egy brigada horvátság védelmezé e' pontot. E' csapat a' tér' kedvező volta által visszaveré Augereau' támadását. E' körülmény időt engede Alvinczynak, hogy Proverát hat zászlóaljjal Massena ellen küldhesse; ezután az austriai generál, elzárástól tartva, főhadával San-Bonfacio és Villanovához húzódott-vissza.

Ez előre nem láthatott akadályok' ellenére is meg maradt Bonaparte Arcola iránti terve mellett. Újonnan parancsot ada a' hid' elfoglalására. Híjjába állottak a' generálok' támadó csapatjaik eleibe; ők majd mindnyájan sebet

kaptak. Verdier, Bon, Verne, Lannesnek ki kelle maradniok a' harczból. Augereau egy zászlót vett kezébe, azt a' hidon felállítá, 's néhány perczig azon maradt; de elkedvetlenedett katonái nem követték. Bonaparte maga jó generál-stabjával e' helyre. A' katonák a' kartács-tűz miatt megállottak. „Francziák! — kiállta ő — valljon ti nem a' lódi vitézck vagytok e' többé?“ Fővezérük' jelenléte bátorságot és lelkesedést önt beléjük; — Bonaparte ezt használni kívánván lovárul leugrik, egy zászlót megragad, 's e' kiáltással „Kövessétek generáltokat!“ a' hidra rohan. A' kolonn megindúl, de egy öldöklő tűz által fogadva ismét megállapodik, 's azon perczen hanyatlík, midőn ez utolsó probatét a' győzedelmet elhatározhatta volna. Vignolle és Lannes generálok a' fővezér mellett kaptak sebet; Muiiron ezredes, segéde, ki őt testével fedé, halva rogyott-le; Bonaparte maga egy posványba vettetett. Az ellenség használván e' zavart, a' hidon átront, 's a' Francziákat a' töltésen kergeti. De Belliard generál látván azon veszélyt, mellyben a' fővezér forog, ötven granátost öszveszed, 's e' kiáltással „szabadítsátok meg generálunkat!“ a' Horvátokat sáncaikba vissza-üzi. Bonaparte ismét lóra ül; tekintete és szavai neki batorítják a' katonákat, hogy a' töltésen ismét sorba és rendbe álljanak.

Hogy Bonaparte Arcolát elvehesse, Gueyeux generál' elérkeztét kelle megvárnia, ki az Alpon' balpartján éppen akkor kényszeríté az ellenséget a' falu' elhagyására. A' fővezér' czélja nem vala még ugyan elérve; mindazáltal e' borzasztó napnak következményét méltán leheté győzedelemnek nevezni, mivel az ellenség hátrá-

lása által, a' caldieroi megvehetetlen állás oda hagyatott és Verona megmentetett.

Azon estve a' franczia had ismét azon állásba ment vissza, mellyet reggel Ranconál az Ets' másik partján magának vett vólt. Bonaparte nem maradhatott hadával azon mocsárok közt, mellyeknek töltésein az austriai had vala öszve-halmozva. Vaubois generál állásából ki-mozdíthatott volna, 's a' fővezérnek éjjel kellett volna a' Mincio felé megindulnia, hogy vele sebes mars után Mantua alatt öszzetalálkozzék, mi csak akkor lehete kivihető, ha a' sereg nem az Ets' jobbpertján állott volna.

Hogy az Alvinczy ellen nyert első győzödelemből a' lehetőségig hasznót húzhassanak a' Francziák, a' Brentán túl kelle őt nyomniok. Bonaparte tudván, hogy Vaubois 15-én Davidovics meg nem támadta, 16-án reggel ismét az Ets' balpartjára ment által. Az Austraiaiek ez éjjel Albaredot, Arcolát és Porcilt megszállották; 's a' roncoi hidfelé nyomultak; de ismét vissza-verettek. Massena Porcilbe visszavért, 's ekkor egyik brigadáját hirtelen a' középpont felé fordította, 's a' töltésen egy 1500 ből álló csapatot elzárt és elfogott. Augereau ismét Arcolának indult; azonban a' tegnapi nap' véres jelenetei után nagy vesztességgel kellett a' hid' elvételét ismét félbe hagyni. A' fővezér' parancsára az Alponon rőzséből veretni próbált hid szinte nem sikerült. A' folyó' sebes árja ellenszegült minden vállalatnak; a' viz is mélyebb volt, hogy azt a' katonák átgázolhatták volna. Az Alpon' vizsgálásakor Bonaparte veszélyben forgott; segédje, az ifjú Elliot, megöletett. Az éjjel bekövetkezék, 's a' sereg ismét azon állásába ment vissza, mellyben reggel volt.

Ennyi próbák' nemsikerülte nem vevé - el a' fővezér' bátorságát. Hallá, hogy Davidovics 16-án Vauboist megtámadta, 's hogy ez Busso-lingohoz jó renddel vissza-vonult. Nagy fontos- ságu dolog volt Alvinczyt Villanován keresztül hátrállásra kényszeríteni, hogy a' francziahad Veronával közvetlen össze-köttetésbe jöjön, 's Davidovics ellen indulhasson. — Bonaparte tehát egy harmadik támadásra határozá-el ma- gát. — A' sereg az Etsen vissza-ment; de most nem Arcola ellen intézte fő erejét. Ide Robert generál küldetett csak Massena' osztálya' fél bri- gadájával; a' másik féllal maga Massena Por- cilnek indult. Osztálya' maradvánnya hátul-se- regképen maradt a' roncoi hidnál, még Augereau' osztálya az Alpon' torkolatjánál egy hi- dat veretett, hogy a' folyó' balpartjára száll- jon, 's Arcolát hátulról támadja-meg.

Az austriaiak Arcolánál erősek voltak; ők Robert generált visszanyomák, ki szántszándék- kal hátrább jött, 's őt a' roncoi hidig űzék. Elő csapatjok Massena' osztályára csapott, 's ez által lesbé esett. Egy a' sásosban elrejtett franczia csapat kirohant reája, 3,000 embert elszorított, 's a' többit nagy zavarral veré Ar- coláig vissza. E' harcz közben Augereau' osz- tálya átment az Alponon, 's az austriai bal- szárnnyal szemközt állott, melly egy posványhoz támaszkodék. Bonaparte parancsolata volt, hogy a' legnagyobb őrizetből 800 ember kerülne-meg ez akadékot. Mivel ezek még sem jelentek-meg, Bonaparte parancsolá egyik test-őri tisztjének, végyen 25 embert maga mellé, kerülje meg egy $\frac{1}{2}$ órányira a' posványt, 's fúvassa erősen az ellenség' háta megett a' trombitát. E' fortély tökéletesen elsült. Az autriai gyalogság elvesz- té eddigi erős állását. Augereau e' környülményt

egy támadásra használá. A' legagnoi kis őrizetnek az ellenség' háta megett 4 álgúvali megjelenése befejezé az ütközetet. Az austriaiak sietve vonultak San-Bonifacioba vissza. Massena' osztálya most Arcolán és San-Gregorion keresztül a' szabad mezőre kitódult. Egy kedvező helyzetben már megveretve, nem mérésze Alvinczy többé szabad mezőn ütközetbe hocsátkozni, 's 18,000-re olvadt seregével Montebelloba vonult. 4 zászló, 18 álgú, 6,000 fogoly valának a' három napi vérengző Arcolai ütközet' győzedelmi-jelei. E' veszteségen kívül 12,000 austriai lón fegyver nemfoghatóvá. Ama' dühös, megátolkodott támadások, ama' borzasztó viadalok, mellyekben férfi férfi ellen harczolt, 's mellyek ez ütközetet megkülönböztették; ebből, úgy szólván, egy Ilias költeményt szültek.

Győzedelmesen tért most a' francia had Verona' velencei kapuján vissza, miután három nap előtt a' tulsó oldalon lévő majlandi kapun olly titkolódzólag indult vala ki. A' lakosok és katonák egyforma csudálkozással és lelkesedéssel teltek-el a' fővezér iránt.

Bonaparte egyedül lovassága által üzette Alvinczyt. — Davidovics, fővezére' vesztesége után, csak a' sebes hátrállásban lele menedéket. Hátulserege keményen üzetett 's nagy kárt szenvedett.

Davidovics' hátrállása' következésében Alvinczy a' Brenta megé voná magát vissza, 's a' francia- had ismét azon állásokba szált, mellyeknek a' császári sereg' mozdulati előtt birtokában volt.

Miután Bonaparte Mantua' erősebb ostroma iránt parancsot adott volna, Majlandba tért vissza, hogy azon szün-órájit, mellyek

katonai munkálodásától üresek maradtak, politikai tárgyakkal töltse-bé. A' szünetnélküli munkásság szükséges volt lángezésének. Az országigazgatás újjulás gyanánt szolgált neki a' hadi törődések után, — 's Olaszországnak, bel és külföldi pártoktól megszagatva, szint úgy szüksége volt azon intézményire, mellyekkel Bonaparte ifju szabadságát felruházta, mint győzedelmire, mellyeknek függetlenségét köszönhette.

Bonaparte segédjei — Murion és Elliot — mint mondánk, Arcolenál elestek. E' két tisztjei vesztét, mélyen sajnálá Bonaparte. Az ő levele Murion asszonysághoz, úgy szinte a' directoriumhoz intézett levele, mellyben e' derék özvegyet ennek ajánlá, mély érzelme' bélyegét viselik. E' levelek Arcolában irattak, valamint eme' levél is, mellyet Clarke generálhoz irt, hogy e' szomorú hirt tudtára adja:

„Őn' unoka-öccse, Elliot, az arcolai csatatéren esett-el. Ez ifjú ember értett a' fegyverforgatáshoz; sokszor ment a' csapat' elején, 's tiszteletre méltó tiszt vált volna belőle. Ő dicsőül halt-meg az ellenség előtt; egy perczig sem kínlódott. Mellyik okos ember nem irigylené halálát? Hol az az ember, ki ez élet' ennyi változati közt nem örülne, ez utált világot illy móddal elhagyhatni? Ki nem bánta százszor közülünk, hogy nem menekedheték - meg illy módon a' rágalmazás', irigység' 's minden amaz ellenséges indulatok' hatalmas behatásitól, mellyek kirekesztőleg látszanak az emberek' cselekedeteit vezérteni?“

E' levélből láthatni, hogy Bonaparte' hire ekkor már irigységet gerjesztett, 's hogy ennek mardosási nem hagyták e' nagy embert seb-nél-

kül. A' szűnyog' csipésétől az állatok' királya is felindul, 's kétségbeesésig hozható.

Az arcolai veszteség után Austria fegyvernyugvást kért, de a' felek alkudozásokkor nem egyezhetvén meg, belőle semmi sem lett. Végre most a' directorium átlátván, hogy az olaszországi seregnek ennyi ütközet után, meg kelle fogynia, parancsolá a' rajnai seregnél volt Bernadotte és Delmas osztályoknak, hogy a' télnek ellenére is az Alpeseken keresztül Bonaparte-hoz induljanak; mindazáltal ezek később érkeztek oda, hogy sem az Alvinczy ellen ujjolag elkezdett harczban részt vehettek volna.

Az austriaiak Mantua' felmentése végett, Roveredo, Vinczenza és Paduán keresztül nyomultak Bonaparte ellen, ki seregeit elébbi állásiban meghagyta, nem tudván, melly felé forduland az austriai fő-erő. Serrurier Mantua előtt, Augereau az Etsnél, Massena Veronánál, Joubert Corona és Rivolinál állott. E' mind-egyik osztály 10,000-ból állt. Rey generál 4000 tartalék-sereggel Desenzanonál volt.

Az austriai seregnek, a' mantuai őrizeten kívül 50,000 embere volt; — 's különböző utakon az Ets' völgyének tartott. Bonaparte Rivoli mellett várta ezt, hol e' hegyes tartomány' utai öszvefolynak. Itt álgyújit is jobban használhatta, holott az austriaiak a' magokéit hátra hagyni valának kéntelenek.

Alvinczy 15,000 embert küldött-el Provera és Bajalics generálok alatt Mantua felé. Bonaparte ezekkel nem gondolt sokat, tudván, hogy ezekkel könnyen bánand, ha a' főármádát megverheti.

E' sereg hat csapatban nyomult-elé. Kétőnek Joubertet kelle együtt elől megtámadnia, ki a' rivoli tért elfoglalta; Lusignan generálnak 4000 emberrel kelle a' balszárnyat megkerülnie; Quasdanovicsra az bízott, hogy 10,000 emberrel a' jobb szárnyat támadja-meg; Wukasovicsra pedig, hogy 6000-rel a' Veronávali őszveköttetést zárja-el.

Bonaparte éjjel ismét Jouberthez ért, kinek segedelmére Massena és Rey sebes marsokban siettek. Massena' osztálya csak hajnalhasadta előtt ért-oda, 's egyedül 2—3 órát nyugodott. Az ütközet január 14-re reggel kezdődék. Minden ugy történt, mint Bonaparte előre látta. Az austriai sereg nagy számú holtakat, és sebesekeket vesztett. Mindenik ellenségi generál sietve, 's majd mind külön huzódék vissza; 12 álgú 's 13,000 fogoly juta a' Francziák' kezébe.

Bonaparte a' csatatért az ütközet' vége előtt odahagyá, 's a' győzedelem' befejezését Joubertre bizá; ő maga Massena' fél osztályával Provera után sietett, hogy Mantua felé vett útjában utolérhiesse.

E' generál 15-kén ért e' város elébe. Elő-serege' huszáriak olyan formaruhája lévén, mint a' franczia Bercsényi huszároknak, ezek a' sz. györgyi állást, melly az ostrom vonalt fedezé, majd nem megrohanták volna. Egy öreg strázsamester vevé-észre a' tévedést. Látván ez, hogy e' huszárok' köpönyegjeik ujjak, 's a' Bercsényi huszárok' kopott, 's táborban használt köpönyegitől különböznek — melly csekély ismertető-jelt egy generál nehezen vett volna észre — leereszté a' kaput, 's egy dobossal jelt adatott. Miollis' brigadája fegyver-

hez nyult, 's az ellenség' előhaladtát meggátolta.

Provera éjjel egy ladikon közösülésbe tévé magát Wurmserrel, 's elvégezek, hogy másnap egy időben kezdik el a' megtámadást. Provera a' La Favorite, Wurmser a' sz. Antal állást támadá-meg, reménylven, hogy ók a' maroknyi ostromló népet tönkre teszik. Bonaparte' elérkezte, megsemmisíté reményöket. Wurmser a' várba vissza-vereték, Provera pedig kén-teleníteték emberei' maradványával magát megadni.

Provera' megadása 's Alvinczy' véghátrahuzódása nem engedének többé Mantua' felmentésére semmi reményt. Az őrizet, éhség és nyavalyákban sinlódve, véginségre jutott. Csak három napra vala még élelem, midőn Wurmser megegyeze benne, hogy a' vár' kapuji felnyitassanak. Az ő kemény maga védelme Bonaparteban tiszteletet gerjesztének iránta. Reállott azért minden feltételeire, 's nem úgy bánt vele mint fogollyal. A' kapitulatzio' aláírása után Bolognába elutazott, megakarván az öreg marsallt kimélni azon bánattól, hogy egy olly ifju generálnak nyújtsa-át kardját.

Wurmser' lelke méltó volt Bonaparte' nagylelkűségére. Háládatossága' jelét adá az által, hogy kis idő mulva a' Romagnaban egy öszveesküvést fedezett-fel, melly Bonapartét méreggel szándékoza megégetni.

Mig Bonaparte Alvinczyval hadakozott, a' a' romai udvar a' fegyvernyugvást megrontotta, és seregeket állított-ki, mellyeknek vezérévé Colli austriai generált tévé. A' Victor osztály parancsolatot kapott, hogy ez új ellenséget fenyítse-meg. E' táborozás sem hosszú, sem

vérengző nem volt. A' pápai katonák a' Senio vizénél és Anconánál megverettek. A' Francziák Lorettót megszállották, 's előcsapatjuk Tolentinoig nyomult. Az ijedség Romában legmagasb lépcsőre hágott. A' pápa békéért könyörgött; az alkudozás nem tartott soká. Bonaparte ura lett tartományinak, 's 30 milliion hadiadót fizetett, lemondván Avignon, Ferrara, és Bolognáról, mellyek a' Pón-túli köztársasághoz csatoltattak. — Ezután a' fő-vezér Mantuába vissza-tére.

VI.

Chronologiai áttekintet.

Táborozás a' fő-herczeg ellen. Campo-Formioi békekötés.

1797. martz. 9. Bonaparte' proclamatioja.
10. Az ellenségeskedések viszont elkezdődnek.
12. Átmenetel a' Piave' vizén.
16. Ütközet a' Tagliamentonál 's ezen átmenetel (600 fogoly, 6 álgýú).
19. Átmenetel az Isonzon.
    Gradisca' bevétele (3000 fogoly, 8 zászló, 10 álgýú).
20. Becsapás Tyrolba. — Csata a' Lavisnál (4000 fogoly, 2 zászló, 3 álgýú). — Csata Casasolanál (600 fogoly, 's minden élelem táruk). Görtz' bevétele.
22. Csata Tramennél a' Tyrolban (600 fogoly, 2 álgýú).
24. Csata Tarvisnál. — Csata Chiusa-Venetanál (500 fogoly, 32 álgýú, 400 társzékér). — Bemenetel Triesztbe. — Csata Clausennél (1500 fogoly). — Benyomulás Karinthiába.
29. Az insprucki szorosoknak rohanással megvételök (600 fogoly, 2 álgýú).
31. Bonaparte levele Károly fő-herczeghez.
April. 2. Csata Neumarknál (700 fogoly).
    4. Csata Kundsmarknál (600 fogoly).
    5. Kölsönös támadási és védelmi szövetség a' szardiniai királlyal. — Francziák' meggyilkolása Veronában.
17. A' velencei tartományok' lázzadása a' Francziák ellen.
18. Előleges békeszerződés Leobenban Austriával.
Máj. 10. Bonaparte' fősállása Montebelloban.
11. Lázzadás Velenczében.
16. A' Francziák' bemenetele Velenczébe. — E' köztársaság' megsemmisítése. — Egy ideigleni kormányzás' felállítása.
22, 23. Lázzadás Genuában.
Jun. 14. Egy ideigleni kormányzás' behozása Genuában, liguriai köztársaság' név alatt.
Jul. 6. Szövetkezés Majlandban, az Alpesen-inneni köztársaság' kihirdetése. A' 18-ik Fructidor' napja.
Octob. 17. Béke-kötés a' császárral Campo-Formioban.
22. Veltelin' őszvekkötése az Alpesen inneni köztársasággal.
Novemb. 16. Bonaparte' proclamatioja az olaszországi seereghez elutazásakor.
17. Elutazása Rastadba.
Decemb. 1. Rastadti szerződés' aláírása, Mainz, Ehrenbreitstein' 's a' t. átengedése végett.
5. Bonaparte' vissza-terte Párisba.
10. Innepélyes fogadtatása a' directorium által.
20. A' törvényhozó test által számára adatott innep.
28. A' tudományos intézet, ót tagjának kinevezi.
31. A' Chantereine utsza, melyben lakik, győzedelmi út nevet kap.

Táborozás a főherczeg ellen. — Campo- Formioi béke-kötés.

Mindjárt a rivoli győzedelem 's Mantua' bevétele után a' franczia had előbbi állásába, a' Brenta és Ets' partjaira vissza-tért. Martz 9-én e' proclamatio szólítá-fel újra a' sereget:

„Katonák! Mantua' bevétele egy olly táborozást fejeze-bé, melly nektek örök jussokat szerzett a' haza' háládatosságára. Ti 14 formaszérinti ütközetben és 70 csatában győztetek. Ti 100,000 foglyokat, 500 táborig és 2000 más álgút 's négy hid-készületet fogtatok-el. Azon hadi adók, mellyek az általatok elfoglalt tartományokra vettettek, az egész seregnek e' táborozás alatt élelmet és zsoldot szolgáltattak. Ti ezenkívül a' finantz-ministernek a' közkincstár' javára 30 miliomot küldöttetek. Ti a' párisi muzeumot a' régi és új Olaszország' 300 remekével gazdagítottátok. Ti a' köztársaságnak Europa' legszebb tartományit elfoglaltátok. A' Pon inneni és túli köztársaságok nektek köszönik szabadságokat. A' franczia zászló legelőször lo bog az ádriai tenger' partján, csak 24 órányira ama' régi Macedoniától, honnan Nagy-Sándor a' keletre rontott. Reátok is nagy végzet vár; ti még nem végeztetek-el mindent. Ti megfogjátok büntetni amaz áruló szigetbelieket (Ángolyokat), kik nem érezvén a' háboru' bajait, a' szározföld' nyomorúságát kár-örömmel nevetik. A' szardiniai és nápolyi királyok, a'

Pápa 's a' páрмаi herczeg ellenségeitek' szövetségétől elállottak, 's barátságtokat keresték. Ti az Angolyokat Livorno, Genua és Korszikából kiűztétek. Rajtatok építi a' haza legszebb reményeit; ti méltóknak mutatandjátok magatokat e' bizodalomra. Annyi ellenségcitek közül egyedül Austria van még előttetek. — A' directorium mindent elkövetett, hogy Európának a' békét megszerezze: de szava Bécsben meg nem halgattatott. Ha tehát kívánjuk a' békeséget, azt az austriai örökös tartományok' szívébe kell keresnünk. Ti ott egy becsületes népet találándatok, melly a' török háború 's a' jelen harcz terhe által levan nyomtatva. Ti annak tulajdonát tiszteletben tartjátok, minthogy a' derék magyar nemzethez a' szabadságot vizsíték.“

A' Bonaparte által szándékozott becsapás Austriába, a' németországi hadi-munkálatokkal öszvefűggésben volt. Hoche és Moreau parancsot kaptak, hogy az olaszországi sereggel egyszerre terüljenek-el Németországban.

Bonaparte előbb számra akart erősebb lenni. Bernadotte, Delmas, és Baraguay d'Hilliers' osztályi elérkezte után serege öszvesen 75,000-re ment; mindazáltal Bécs felé nyomultában 20,000-ret kelle a' várakban őrizeten hátra - hagynia.

Károly főherczeg, a' császárnak testvére, tartatott legalkalmasabb vezérnek Olaszország' meghódítója' legyőzésére; azonban a' kimerített Austria nem lévén többé képes megfelelő sereget kiállítani, a' főherczegnek akkor kelle éppen magát védelmezőleg tartania, midőn Bonaparte támadólag kezde-el munkájdni.

Austria' megtámadására két mód volt: az egyik az Ets' völgyén 's Tyrolon keresztül, — a' másik Friaul és Karinthián által. E' két utnak szegletét Verona képezé. — Laudon és Kerpen generálok tarták megrakva Tyrolt; a' főherczeg' főhada Friaulban volt. — Nem leheté kizárolag ez utak közül éppen az egyikén előre nyomulni a' nélkül, hogy a' másik lineán álló ellenségi hadítest a' sereget a' szárnyán vagy háta megett meg nem támadhatta volna.

Bonaparte a' friauli útra határozá magát, balszárnyát egy erős hadosztály által fedezve, melly oda volt útasítva, hogy a' Tyrol' védelmére rendelt austriai sereget zárva tartsa. E' vállalat Joubert generálra bízott, kinek hadi-teste az alája-rendelt Delmas és Baraguay d' Hilliers' osztályival most 17,000re ment. Joubertnek az a' paransa volt, hogy Laudon és Kerpen generálokat Brixenen túl maga előtt hajtsa, 's azután a' Dráva' völgyébe jobbraforduljon, hogy Klagenfurtnál a' franczia had' főtestével találkozhasson, melly a' főherczegét szemközt vala megtámadandó. Victor' osztálya az Ets mellett állva maradt, hogy a' munkálatoknak alapját biztosítsa, Velenczét féken tartsa 's a' pápával kötött szövetség' végrehajtására felügyeljen. Bonaparte mellett Massena, Bernadotte, Serrurier, és Augereau' osztályi (ez utóbbikat ekkor Guyeux generál vezérlé) összesen 38,000 ember volt.

Az austriai sereg az ellenségeskedések' elkezdésekor nem volt olly erős, mint a' franczia. Laudon generál' teste 15,000-ból állott, de később a' tyroli parasztok által nevezetesen nevedett. Károly főherczeg' 35,000 embere szinte minden nap új erősséget kapott a' belső tartományokból.

Mig az austriai sereg' balszárny Friault természeti sánczai', ugyan is a' Piave, Tagliamento, és Isonzo folyók által védelmezve, a' tengerre támaszkodnék, 's ezért hátrállási-lineája a' jobb szárny háta megé esett. Egy hirtelen fordulat e' lineát elvághatta 's az ellenséget az ádriai tengernek szoríthatta volna. — Ez volt Bonaparte' terve, de azt a' főherczeg által-látta.

A' francia sereg martz. 10-kén két csapatban indult-meg. A' balcsapat Massenától vezérelve, Lusignán austriai generál' brigadáját hátra-veré, melly a' főherczegnek Laudonnali öszveköttetését fentartá; Massena ezután az ellenség' jobbszárnya' széle felé nyomúlt Feltre, Spilimbergo, és Gemonán keresztül. — A' jobbcsoport Bonaparte' saját vezérlete alatt szemközt támadá-meg az ellenséget. A' Francziák a' Piave, Tagliamento, és Isonso folyóin csatázva keltek - által.

A' főherczeg, elzáratástól tartván, sietve visszavonult, hogy azon segéd-seregihez közeledhessék, mellyek sebes marsokban jöttek, 's Lajbach felé tartott. Egyik csapatja Chiusa-Venetánál utolérve kéntelen vala magát megadni, 32 álgýú, 400 szekér a' sereg' podjásszával, és 5000 fogoly vesztességgel. Ez alatt Bernadotte' katonái Trientet bevették.

A' főherczeg hevesen üzőbe-vétetve, nem állapodhatott-meg Lajbachban, hanem előbb Klagenfurtba, 's onnét Bonaparte' közeledtével Neumarkba vonult, mellynek szorosságait a' Rajna' partjáról érkezett austriai és magyar gránátosokkal gondolá védelmezhetni.

Joubert, fővezére' parancsát hiven teljesítette. Egymásután Kerpent és Laudont, az elsőt

Lavis, a' másikat Tremen és Klausen mellett megverte. Brixenben a' Tyrolokat fegyverben találta; ez egész hadakozó népség egyesült az austriai csapatokkal, és csak egy, a' nagy számú ellenségen keresztül tett heves, és merész mars által menthette-meg Joubert a' francia sereg' főtestét Klagenfurtba. E' mozdulat pusztán hagyá az Ets völgyét; Laudon azt hirtelen megszállá, hogy onnan a' velencei népeket felláziítsa. (Brixenben, Dumas generál, egy derék vitézi-tett által különbözteté-meg magát. Mint hajdan Bayard, egyedül maga tartóztatá fel a' hidon egy lovag-századot több perczekig; mire a' Francziák oda-érvén, a' lovasság elfogatótt).

Klagenfurtból irt Bonaparte, Károly fő-herczegnek egy levelet, mellyben a' többé semmi által sem igazolható háború' inségét eleven színekkel lefestette, 's a' békéért nagy lelkűségére hivatkozáék. E' levélre azt felelé a' főherczeg, hogy ő is nem kevésbé kívánna a' háborúnak véget vetni, de nem volna az alkudozásra felhatalmazva.

A' Neumark melletti ütközet szinte úgy nem vala kedvező a' fő-herczegre nézve, mint az előbbieniek. E' városnak szorossai rohanás által elfoglaltattak. A' Rajnától jött gránátosok Massena' osztálya' dühös támadásinak ellent nem állhattak. Két nappal később Kundsmark mellett szinte megverettek. Veszteségök által az ut Bécs felé nyitva állt. Bonaparte azon előre nyomult a' fő-herczeget úzve, ki sebesen ugyan, de meglehetősen jó renddel hátrállt.

Austria' fő-városa reszketett: a' császári familia' tagjai, a' kincstár, és a' levéltárak hájókra rakattak. Bonaparte Judenburgba ért, 20 órányira Bécshez, 's két nappal később a'

fő-herczeg alkudozás végett fegyvernyugvást kért, mellyre Bonaparte reá is állt.

Bonaparte' állása ugyan is inkább fényes, mint biztos volt. A' rajnai sereg' munkátlansága (mellyben a' directorium' titkos aggódását sejtette) megfosztá őt Németország felől minden támasz-ponttól, holott ebbe biztában nyomult ennyire előre; az általányos új katona-szedés Magyarországon, 's a' szabadválalkozottak' felállása, az ellenséges seregek új erőt adhattak volna, 's így neki, munkálati alapjától távolesve, 's a' velencei zavargások által fenyegetve, hátrállásra kellett volna magát határoznia.

Az előleges egyezés april 18-kán Leobenban megkötöttet.

Joubert' Karinthia felé vonulta után, Laudon generál Verona' közelébe érvén, e' városban lázzadás ütött-ki a' Francziák ellen; mind azok, kik az erősségbe nem mehettek-bé, irgalom nélkül leöldöstettek, sőt a' kórházakban fekvő betegek-is megfojtattak. Ez a' sziciliai vecsernye' borzasztó utánczása, mivel nagyhétben történt, velencei husvétnek neveztetett; 's a' sereg bosszuvágyát felgerjeszté. — Bonaparte ezzel nem soká késett: egy holnappal e' vérontás után a' régi velencei kormány nem volt többé, — 's erkölcsi bosszuállásul Lombardia' kármentéséért Austriának átadatott.

A' béke-alkudozások alatt, mellyekre Bonaparte megvolt hatalmazva, főszállását egymás után Montebelloban (hol felesége meglátogatta), Majlandban és Passerianoban tartotta.

Montebellóban mulatásakor Olaszország' nyugalmát biztosítá az alpesen-inneni köztársaság' felállítása által; Majlandban pedig a' genuai

oligarchia' eltörlése után a' liguriai köztársaságot alapította-meg. — Híre 's lángesze választott-bíróvá tevék őt a' népek' perei közt, 's ezek őt háladatosságból Olaszország szabadítójának köszöntötték-fel.

Franciaország' belső ügyei szinte magokra vonák Bonaparte' figyelmét. Itt a' királypártiak elhatalmasodtak; Pichegrü részökön volt, 's Moreaut is igyekeztek hálójokba keríteni. Az ellenpártiak Hoche-t vagy Bonapartet kívánták védelmökre. — Ez, látván, hogy a' történetek nincsenek annyira elkészülve, hogy ő magát személyesen a' part' fejévé tehesse, — maga helyett egyik generálját Augereaut küldé Párisba, ki bátor és elszánt ember ugyan, de minden politikai észtehetség nélkül volt. Augereau tehát a' 18-ik fructidori kormány-terv-kivitelkor a' párisi katonaság' fejévé tétetett. E' nap, melly a' törvényhozó test' bátorságát megsérté, a' III-ik évi ország-alkotmányon halálos sebet ejtett. — A' directorium 's a' törvényhozó kamarák, Carnot', Barthelemy' 's 53 más vélekedésü követek' számkivetése által megcsonkítottak.

Bonaparte 26-án a' directorium' egyik minsteréhez így irt, 's kinyilatkoztatta, mit vár ő a' 18-ik fructidor utáni kormánytól: „Legyen erőtök babonás dühösség nélkül, legyenek ökfőitek demagogia nélkül, 's fenytétek kegyetlenség nélkül; szünjetez meg gyengék, 's habozók lenni: meg kell tisztítani Franciaországot ama' rabszolgák' csordájától, kik ellenünk özveesküdtek, 's Europa' sorsa el lesz döntve. A' kormány, a' köztársaság' ministerei, 's ügyvivőji csak az utóvilág' szavára hallgasanak.“

A' béke-alkudozás Udinoban october 16-án Bonaparte és gróf Kobentzel austriai meghatalmazott közt igen indulatos volt. Kobentzel azt vetvén szemére Bonapartenak, hogy a' generál személyes hívágyának a' békéből eredő hazája' saját hasznát feláldozza, őt az orosz sereg' segítségül hívása által fenyegette. Bonaparte felette megsértve, e' szavakra fakadt: „Ám legyen! a' fegyvernyugvásnak vége! a' háboru meg van izenve; de meg-gondolja Ön, hogy én még ez ősz' vége előtt monarchiájokat úgy töröm őszve, mint itt e' porcellánt porrá-töröm.“ E' szavakkal egy drága porcellán-táczát, melyet Kobentzel II. Katalin orosz-czárnettől ajándékban kapott a' földre sujtva apróra tört, 's eltávozék. A' kocsiba léptekor, mi előtt főszállására érkeznek, egy tisztet küldé azonnal Károly főherceghez azon izenettel, hogy az elenségeskedések 24 óra alatt ismét elkezdődnek. A' megrémült diplomaták siettek minden feltételeket elfogadni, 's a' béke-kötés, jöllehet Campo-Formioban költt, Bonaparte' főszállásán Passerianoban iratott-alá.

Midőn e' szerződés' javallatja felolvastatának, az első cikkely így kezdődék: „A' német császár elismeri a' franczia köztársaságot,“ Bonaparte tüzesen így szóla-fel: „E' cikkelyt ki kell törölni. A' franczia köztársaság olyan, mint a' fényes nap, csak a' vakok nem látják azt.“ — „A' franczia nép“ folytató csendesebb hangon — „ura a' maga' birtokinak. Ő egy köztársaságot állíta-fel; holnap tán egy aristocra-tiát, holnap után pedig egy monarchiát állítand-fel: ez az ő saját elidősíthetlen jussa. Az ő uralkodási formája egyedül saját belső törvény-hozó hatalmának a' dolga.“

A' campo-formioi szerződés csak az Austriávali viszátkodásokat illette: azért az határoz-

tatott, hogy Rastadtban Congressus tartassék, mellyen a' többi németországi státusok' viszonyai is elhatározottassanak. E' Congressusra is Bonaparte küldetett a' directorium által mint Franciaország' meghatalmazottja.

Minden németországi fejedelemnek volt képviselője e' Congressuson. Azon fejedelmek, kik a' Rajna' balpartján birtokaikat elvesztették, ezeket visszakivánták. E' sok alsóbbrendi panasztételek Bonapartet nem igen mulathatták; azért, mihelyt Mainz vára' átvételéről a' szerződést a' campoformioi béke' értelmében aláírta, Treilhard és Bonnier társainak jelenté, hogy küldetése be van végezve, és Párisba utazott, hol december 5-én incognito megérkezett.

Olaszországban és a' Sveiczban, Majlandtól Rastadtig, Rastadtól Párisig, utazása csupa győzedelmi-ut volt. A' lakosok több órányiról siettek az ország-utakra, mellyeken jöendő vala. E' városokon e' kiáltás közt ment-át: „Éljen Bonaparte! éljen a' békeszerző!“ — Párisban olly örömmel és lelkesedéssel fogadtattott, hogy a' directorium irigységet kezdte érzeni. — Minden irigysége mellett is nem teheté a' directorium, hogy a' béke' szerzőjének, a' kormány' megalégedésének nyilvános jelét ne adja. A' luxemburgi palota' (a' directorok' akkori gyűlés-helye') udvara pompásan kicsinosítatott, 's egy innepélyes audientziára elkészítetett, mellyre Bonaparte Scherer hadiminister és Talleyrand kül-ügyi minister által vezetett-be.

Bonapartet Joubert követte, ki az olaszországi sereg' zászlóját vivé, azon dicső emléket, mellyen a' sereg' 's a' general' nagy tettei himezve voltak.

Midón Talleyrand a' hőst a' directoriumnak bemutatta, egy fellengős beszédet tartott, mellyből némely töredéket ezennel közlünk:

„Polgár-directorok! Szerencsém van a' directoriumnak Bonaparte polgárt bemutatni, ki a' császárral kötött béke' erősítvényét hozza. — Midón ő nekünk a' béke' eme' zálogát átadja, akaratunk ellen is ama' számtalan csudákra emlékeztet bennünket, mellyek e' nagy történetet okozták; mindazáltal nyugodt lehet iránta, hogy én ma mindenről hallgatandok, mi a' történet' hírére tartozik, 's az utóvilág' csudálkozását felerjesztendi; sőt, hogy nyughatatlan kívánságit kielégítsem, azt is kész vagyok hozzá-adni, hogy azon hír, melly Franciaországra olly nagy fényt vet, a' revoluzciónak tulajdonítandó; nélküle valóban Olaszország' hodítója' lángesze közönséges élet-ösvényen emésztette volna meg magát. — Ez a' hír a' kormányé, melly Bonaparte' lángeszét sejteni, 's teljes bizodal-mával gyámolítani tudta; — azon vitéz katonáké, kikből a' szabadság győzhetetlen hősokeket formált; — végre minden Francziáké, mert ne kételkedjünk abban, hogy az igaz hazafiaknak minden győzedelmen támadt örömkialtásaik Bonaparte' füleibe jutva, mindig egy új győzedelem' zálogai lettek. Így hát Bonaparte' szeméjében minden Francziák győztek; így hát nincs olly republicanus, ki arra just nem tart-hatna.“

Talleyrand' 's utána Scherer a' hadi mi-nister' beszédi nyughatatlanul hallgattattak. Ez-után Joubert néhány szavakat szólt, 's vezére' karjai közé veté magát. — Bonaparte állott; az ő egyszerű szerény tartása nagy ellenzetben látszék nagy hírével. Minden szem rajta csüg-gött. Ált-adván az előlülőnek a' császár által

megerősített campo-formioi békekötést, a' palota' tág udvarában így szólt erős, tiszta hangon:

„Polgár-directorok! A' francia-népnek, hogy szabaddá lehessen, a' királyok ellen kelle háborut viselnie; 's hogy egy okosságon épült országalkotmányt nyerhessen, nyolcz századon kelle diadalmasködni. — A' III évi alkotmány 's Önök minden akadályon győzedelmeskedtek. — A' vallás, feudalismus 's royalismus uralkodtak 20 század óta Európán, de azon békétől, mellyet most Önök kötöttek, számítatik a' képviselői-kormány' időszaka. — Önök képesek voltak ama' nagy nemzetet organizálni, mellynek birtoka egyedül azért határos, mivel a' természet maga vana neki határokat. — Önök még többet tettek: Europa' ama két legszebb részei, mellyek hajdan a' bennök — mintegy bölcsőjökben — született nagy emberek' művei és tudományai által olly híresek voltak, a' szabadság' nemtőjét (geniusát) újra látják őseik' sirhantjain felemelkedni; olly talpazatok ezek, mellyekre állítand a' sors két nagy nemzetet.“

„Szerencsém van a' Campo-Formioban aláirt 's a' császár által helybehagyott szerződést általadni.“

„A' béke biztosítja a' szabadságot 's a' köz-társaság' boldogságát. Ha a' francia nép' szerencséje jó-rendezetü törvényekre van építve, egész Europa szabad leend.“

Barras a' directorium' akkori előfűlője, egy hosszú beszéddel válaszolt a' generálnak, mellyben e' hely legnevezetesebb volt:

„Polgár-generál! A' természet, melly olly takarékos csudáival, csak időről időre ad a' földnek nagy embereket; mindazáltal a' szabadság' hajnalát egy illy égi-tüneménnyel kelle megjelölnie, 's a' francia nép' dicső revolutzió-

jának egy új lángészt kelle szülnie. Minden nagy emberek közt Ön polgár-generál! az első, ki a' hasonlítások' jármát lerázta, 's ugyan azon karjával, mellyel a' köztársaság' ellenségeit föld-hez sújtotta, ama' vetélkedő-társait, kiket a' régiség Önnel szemközt állított, eltávoztatta.“

Barras beszéde végeztével, karjait terjeszté-ki Bonaparte felé, 's az ugy nevezett testvér-csókkal tisztelé-meg. A' többi tagok követték az előlülő' példáját, 's megölelék a' híres generált.

Ez időben keblébe felvévé őt a' tudományos intézet is. E' válaszfás nagyon hizelkedett neki. — A' városi-tanács pedig a' Chantereine utszát, mellyben lakott, g y ö z e d e l e m - u t n a k nevezette.

VII.

Chronologiai áttekintet.

Egyiptomi Táborozás.

1798. jan. Bonaparte az angolyországi had' fővezérévé neveztetik.
Febr. 10. Párisból elutazik, hogy a' tengeri partokat, és kikötőket megtekintse.
Martz. 5. A' keleti had' fővezérévé neveztetik.
Máj. 8. Toulonba érkezik. — 19. A' hajós-sereg elindul.
Jun. 10. Malta' bevétele (több hadihajó, 3 milliom pénz, 1200 álgýú, 40,000 puska, 15,000 font puskapor).
12. Szerződés, mellynél fogvást a' maltai vitézrend a' francia köztársaságnak Malta, Gozzo és Comino' szigete-
ket átengedi.
19. A' hajós-sereg elindul Maltából.
30. Elérkezik az egyiptomi parthoz.
Juli. 1. Kiszállás. — 2. Alexandria' bevétele. — 6. Ut Kai-
ró felé. — 7. Rosette' bevétele. — 12. Csata Ramanieh-
nél. — Csata Chebreisnél.
21. Pyramisok-ütközete (40 álgýú, 400 podjászos teve. — A'
Mameluckok 3500 lovagot, 's nagy számu gyalogságot
vesztenek-el).
25. Bonaparte' bemenetele Kairoba.
27. Megengedi a' beyek 's mameluckok' feleségeinek, hogy
Kairoba visszatérhessenek.
Aug. 1. Tengeri csata Abukirnál. — A' francia hajós-se-
reg' semmivé-tétele.
7. Belbeisbe indulás Ibrahim bey' úzésére.

10. Csata Mansurahnál. — 11. Csata Salahlehnel.
 18. Nil-vize' innepe. — Bonaparte innepélyesen 's jelenlé-
 tében türeti-ált a' gátot. — 20. Mahomed innepe' inneplése.
 21. Az egyiptomi intézet' felállításá.
 13. Desaix' utja felső-Egyiptomba, Murad bey' úzésére.
 Sept. 12. A' porta hadat izen Franciaországna Egyiptom'
 megtámadásáért.
 22. A' köztársaság' alapítása' év-innepe Kairoban.
 Oct. 8. Ütközet Selyman mellett, mellyben Desaix' győze-
 delmes. — 10. Csata Fajum mellett.
 22 24. Kairo' lázzadása 's meghódolása, miután 4000 em-
 bere elveszett. — Dupuy generál és Sulkowski briga-
 dászvezér az utszákon megöletnek. — 27. Bonaparte' utja
 a' suezi szoros-tengerhez és Móses' forrásához.
 1799. jan- 22. Ütközet Sanhud mellett; Desaix ismét győz.
 Febr. 18. Csata Abu-Mananál felső-Egyiptomban.
 Mart. 3. Különféle csaták Coptos, Bardis és Girgeh mel-
 lett felső-Egyiptomban. — 10. Csata Gehemi mellett felső
 Egyiptomban. — 10. Csata Kagun mellett felső Egyip-
 tomban. — 15. Csata Korsumnál.
 April. 18. Csata Beneadinál és Siennénél.

Egyiptomi-háboru.

Egyiptom' elfoglalása rég vala már Bona-
 partenak kedvencz-terve. E' vállalat' első gon-
 dolatja az olaszországi háboru folytában ébredt-
 fel lelkében; mint ez a' directoriummal volt le-
 velezéséből 's proclamatiójiból is kitetszik,
 mellyekben napkeletről 's tengeren túli táboro-
 zásokról szól. Bonaparte, ki a' Francziák ellen
 intézett minden ellenségeskedéseknél az angoly
 kabinet' eselszövényei, felingerlési 's meg-
 vesztegetésibe ütközött, hamar átlátta, hogy
 Angolyország egyedül amaz ellenség, melly
 szigeti fekvése miatt nem lehetne olly könnyen
 meggyőzhető.

Úgy vélekedék tehát Bonaparte, hogy An-
 golyország indiai birtokinak közvetlen megtá-
 madása által kénytelen lenne a' köztársasággal
 alkudozásba ereszkedni, 's Európa' nyugalma't
 tiszteletben tartani; mert azon esetre, ha e'
 gyarmatot el-lehete tőle venni, minden késede-
 lem nélkül békeséget fogna kívánni.

Bonaparte Egyiptomban francia-gyarmatot szándékozik alapítani, melly az elvesztett amerikai gyarmatok' vesztét kipótolná. E' gyarmat az india ellen intézendő hadimunkálatoknak alapul szolgált volna, mivel innen indulhatott volna ki az a' sereg, melly Bengaliában Tippoo-Saeb mysorei szultán, az Angolyok' emé' kérlelhetetlen ellenségének hadával egyesülvén, a' londoni kereskedők által felállított óriás országot tönkre teendné. Korszika', a' joniai szigetek', Malta és Kandia' birásának, a' közép-tenger feletti hatalmat kelle megszereznie, melly Bonaparte' terve szerint utóbb francia-tengernek neveztetett volna. A' Sesostris' csatornájának a' suezi tenger szoroson újra felnyitása, a' syriai tengeröbölnek a' verestengerrel összeköttetése által a' francia hajóknak déli Asiába utat nyitott, és a' szorgalomnak némileg a' világkereskedés' monopoliumát megszerezte volna. — Ez expeditio' elsülte, mellynek óriási tervét Bonaparte' lángesze dolgozák ki, Franciaország' gazdagságának és hatalmának forrása lett volna.

1798-ik év' elején Bonaparte a' — még nem is létező — angolyországi had' fővezérévé neveztetett. Ő az éjszaki partokat és kikötőket megtekintette, 's ez által újra meggyőződött, hogy Angolyországot az oldalról nem lehet még megtámadni. Azért Párisba vissza-tért, hogy az egyiptomi háboru' készületeit siettesse.

E' vállalatnak a' lehetőségig titokban kellett tartatni, hogy Angolyország ama' sereg' rendeltetését, melly Toulonban öszvehuzatott, meg ne tudja. Csak kevés személy vala e' titokba beavatva. Bonaparte éjjel nappal dolgozott a' terven. Ő maga rendezett mindent; maga választá a' generálokat, 's kijelelé ama' csa-

patokat, mellyek a' seregbe felvétettek, 's ama' fegyvergyárokat, mellyek az álgyzó 's egyéb hadi-szert szolgáltaták. Jobban ismeré ő már ekkor Franciaország' katonai segédforrásit, mint a' hadminister. Lángesze mind az egészre, mind a' részletekre kiterjeszkedett. Ő diktált 's tette-fel minden erre czélzó parancsokat és utasításokat. E' parancsok rendkívüli sebességgel jöttek egymás után, 's mint valamely villám, úgy futák-át az egész vonalt Civita-Vechiatól Toulonig. Csudálatos pontossággal határoza egyiknek Malta, másiknak Alexandria előtt öszvetalálkozást. — A' parancsok saját írószobájában irattak 's másoltattak-le. Ha valamelyik kormánybeli férfiu' aláírása vala szükséges, maga ment egyikhez a' directorok közül, hogy az igazgatási-út' lassu voltát kikerülje, E' munkásság gyümölcsözött is: két holnapnál hamarabb tábon-állt a' napkeleti sereg.

Ez mintegy 36,000-ból állt. Minden generaljai már jeles haditettek által különböztették meg magokat Német és Olaszországban: ezek voltak Kleber, Desaix, Reynier, Bon, Menou, Vaubois, Dumas, Lannes, Lanusse, Murat, Leclerc, Davoust 's a' t. Berthier a' generalstabnak, Caffarelli-Dufalga a' földmérő-testnek, Dommartin a' pattantyusságnak volt feje. Az egészségi biztosságot Desgenettes és Larrey igazgatták. A' 2500-nyi lovasság huszárok és dragonyosokból állt, 's csak 300 lovat vitt magával, az Arabok' és Mameluckok' loviaira számlolva.

A' hajóssereg, melly e' hadat átszállítandó vala, 500 vitorlából állott, 's 13 linea-hajót, 8 fregattot 's 78 kisebb hajót, p. o. korvettet, brigantinát, számlált. Brueys al-admirál vezérlé az egészet.

E' nevezetes készület tettemes gyanításokra ada alkalmat, — 's annál különösebb volt, mivel a' sereghez még egy, tudósokból álló biztosság is járult. E' tudósok közt voltak Monge, Denon, Cortaz, Fourrier, Berthollet, Geoffroy, Dolomieu, mind olly nevek, mellyeknek későbbi hírók igazolá Bonaparte' éles elméjét az emberek' kiválasztásában.

A' fő vezér' Toulonba érkezte (május 8-án) sietteté az elindulási készületeket; de visszaszelek még tiz napig tarták vissza a' hajósse-
reget.

A' hajóra-szállás előtt Bonaparte következő beszédet tartá a' sereghez, melly ezt lelkesedéssel tölté-el, 's a' bizontalanságnak 's gyanításoknak véget vetett:

„Tisztek és katonák! Most két esztendeje, mióta a' fővezérséget felettetek átvettem; akkor a' genuai partokon álltatok, olly inségben 's annyira kipusztulva mindenből, hogy kölcsönös tartástokért óráitokat valátok kéntelenek eladogatni; — én végét ígérém inségtöknek 's Olaszországba vezettelek benneteket; itt mindent megkaptatok . . . nem tartottam e' meg nektek adott szavamat?“

Köz kiáltás „igen!“

„Jól van! tudjátok tehát, hogy még nem tettetek eleget a' haza' számára, 's hogy a' haza még nem tett eleget a' ti számotokra! — Most egy olly tartományba vezérlendlek benneteket, hol jövőndő haditetteitek felülmulandják azon tetteket, mellyek jelenleg csudálóitokat bámulásra gerjesztik, 's hol ti a' hazának olly szolgálatokat teendetek, millyeket az, a' győzhetetlenek' seregétől várhat. — Minden katonának azt ígérém, hogy e' táborozásból hazatértekor annyi pénze leend, hogy azon hat hold

földet vehet. — Nektek új veszélyeket kell kiállnotok; ti ezeket bajtársaitokkal, a' tengeri katonákkal megosztandjátok. E' tengeri had ellenséginknél még nem tevé magát félelmissé; az ő tettei nem mérkőzhetnek még meg a' tetteikkel; eddig hibázott neki az alkalom; de bátorsága hasonló a' tettekhez; e' tengeri katonák győzni akarnak, és segítségtökkel el is érendik céljokat. — Csepegtessétek beléjük ama' győzhetetlen lelket, melly megszerzé néktek mindent a' győzedelmet; gyámolítsátok igyekezeteket; éljetez velök a' hajón olly egyességben, melly olly emberektől várható, kiket tiszta indulat lelkesít, 's kik ugyan azon egy ügyre szánták el magokat; ők is, hozzátok hasonlólag, a' tengeri háboru' bajos mesterségében just szerzének magoknak a' haza' háládatosságára. — Szoktassátok magatokat a' tengeri mozdulatokhoz; legyetek ellenségtök' félelme a' szározon és vizen; kövessétek ebben a' római katonákat, kik a' Karthagóiakat szint ugy tudták vizen, mint szabad mezőn meggyőzni.“

1798-ki majus 19-ik szép napján kedvező széllel ereszkedék a' hajóssereg' első osztálya tengerre. A' fővezér a' 120 álgys *Orient* nevű admirál-hajón volt.

Miután a' sereg sokféle kísérő-csapatjait *Genua*, *Korszika* és *Civita-Vecchiából* magához huzta, *Malta* szigetéhez ért, melly ama' híres vitézi-rend birtokában volt, melly olly sokáig volt a' tengeri-rablók, *Törökök* 's *Barbareskeknek* félelme. *Bonaparténak* az a' titkos szándéka volt, hogy e' szigetet elfoglalja; a' nagy mester nem akará a' hajós-sereget a' kikötőbe bebocsátani, 's ez, ürügyül szolgált az ellenségeskedésre. A' *Francziák* kiszáltak, 's elfogla-

lák a' régi-várost, a' nélkül, hogy egyet lőttek volna. Más nap, midőn a' bástyák' álgúji tüzelni kezdtek, fellázzadt Valetta városa' lakossága, 's kénszerité a' nagy-mestert, a' tüzeléssel felhagyni és kapitulálni. E' kapitulátzió, melly a' sziget' birtokát a' Francziáknak átengedé, halálos csapás volt a' maltai vitézek' rendjére nézve.

Őrizetet hagyván e' fontos helyen, 's a' sziget' védelmére szükséges utasításokat Vaubois generálnak kiadván, Bonaparte ismét tengerre ereszkedék, hogy minél előbb rendeltetésé' helyére érkezék. Tudva volt ugyan is előtte, hogy az ángoly hajóssereg keresztül-köszul járt a' középtengeren, hogy őt felkeresse, 's félhetni lehete olly hajókkal ütközetbe ereszkedni, mellyek emberekkel, had- és élelemszerekkel tömvék valának. Nelson ángoly admirál déli-Olaszország' partján hírt vőn, az expedítio' czéljáról. Kieresztett vitorlákkal tartott Alexandriának, 's három nappal ért hamarabb oda a' francia hajósseregnél, mellynek utját a' kísérő apró csapat késlelteté. Nem találván ezt itt, Nelson a' syriai partok felé vitorlázott, ott vélvén Bonaparte' kiszáltát.

A' francia hajós-sereg jun' 30-n estve ért Alexandria elébe, 43-ad napra Toulonból kiindulta után. Bonaparte Nelson' itt voltát és Syria felé vett utját hallván, mindjárt julius 1-sőjén megrendelé a' sereg' kiszállását, jóllehet ezt a' felemelkedett tenger, 's a' titkos szirtekkal borított part 's a' hajóknak három mérföldnyi távolsága igen bajossá tevék; Bruyes admirálnak, ki azt javasolta, hogy holnapig kellene várni, ezt felelé:

„Admiral! nincs veszteni való időnk, a' sors' istenasszonya csak három napot ad nekünk;

ha ezeket nem használandom, oda leszünk“ 's azonnal parancsolá a' dereglyék' készentartását.

Egy, az Orient hajón irt proclamatio, szétosztatott a' türhetetlen sereg között, 's ezt e' háboru' eddig gyanított céljával megismérkedteté. Melly is e' szavakba vala foglalva:

„Katonák! ti egy olly hódításba fogtok, mellynek sikere a' mivelődésre 's a' világ' kereskedésére nézve megszámlálhatlan. Ti Angolyországon most legbiztosabban 's legérzékenyebb oldalán vágtok sebet, azon reménnyel, hogy még később képesek leendetek ez országot egészen tönkre tenni. — Nekünk néhány erőltetett marsunk lesz; néhány ütközetet fogunk adni. Minden vállalatunk elsülend: a' szerencse kedvez nekünk.—A' mameluck-beyek, kik az ángoly kereskedést segítik kizárólag elé, kik égre-kiáltó visszaéléseket követnek el kereskedőink ellen, 's a' Nil' szerencsétlen lakosi felett zsarnokoskodnak, néhány nap mulva elérkeztünk után nem leendnek többé. — Azon népek, mellyekkel együtt fogunk élni, mahomedanusok. Vallások' első cikelye így szól: „Isten az isten, és Mahomet az ő profétája.“ Ne szóljatok nekik ellent. Viseljétek magatokat irántok úgy, mint a' Zsidók és Olaszok iránt viseltétek magatokat. Tiszteletben tartjátok mustijokat 's ímánjaikat, mint a' rabbinusokat 's a' püspököket tiszteletben tartjátok. Mutassátok a' Korán által rendelt szertartások iránt szint azon türelemmességet, mellyet a' klastromok, synagógák 's a' keresztyén és zsidó vallás iránt mutattatok. A' római legiók minden vallást oltalmok alá vettek. — Olly szokásokat fogtok itt találni, mellyek az európaiaktól különböznek; ezekhez hozzá kell szok-

notok. E' népek máskint bánnak az asszonyokkal, mint mi; de az erőszaktevők minden tartományban szörnyetegeknek tekintetnek. — A' rablás csak kevés számú embereket gazdagít meg; becstelenségünkre válik, elrontja segédforrásinkat, 's azon népeket, mellyeket részünkre kellene megnyerni, ellenséginkké teszi. — Az első város, mellyet érünk, Nagy-Sándor által építetett; minden lépten nagy emlékekre fogunk akadni, mellyek a' Francziák' buzgó utánozását méltók felébreszteni.“

1—2-k július közti éjjel lépe a' fővezér az egyiptomi földre, 's nap felkölte előtt Bon 's Kleber' osztályi' néhány ezredével Alexandriának tartott. E' város, mellynek falai az Arabok' puszkázása ellenére megmászattak, feladta magát néhány órányi védelem után. A' támadásnál Kleber generál, kit egy puska-golyó homlokba talált, veszedelmesen megsebesítetett.

Bonaparte kemény fenytéket tarta seregénél, 's szeliden bánt Alexandria' lakosival. Hat napig maradt csak ott, hogy a' város' és tartomány' igazgatását új rendbe hozza, 's az álgyszó 's egyéb hadi-szer' kiszállítását siettesse. Ekkor Bahireh' tartományon keresztül vevé utját. — Brueys admirálnak parancsolá, vizsgálná-meg, nem volna e' a' régi Alexandriai kikötő alkalmas nagy hajók' nyugvó-helyéül, 's a' hajóssereg eleinte ideiglen Abukirnál vete horgonyt.

---

* Egyiptom a' maga létét a' Nílnek köszönni, melly azt hosszanta átfolya. Felső alsó és közép-Egyiptomra osztatik, 's egy nagy völgyet képez, melly 50 órányi széles és 200 órányi hosszú. E' tartományban soha sincs eső; a' Nil' rendszerinti kiöntései teszik termékeny 's

lakhatóvá, a' két parton $\frac{1}{2}$'s $2\frac{1}{2}$ órányi szélesen elhuzódzó szántóföldeket. A' Delta tartomány, melly a' folyó' két torkolatja közt fekszik, szélesebb kiterjedésű, azonban e' tartomány a' Nil' kiöntési után hátrahagyott iszap által olly temékennyé lesz, hogy jöllehet a' Francziák' kiszáltakor 2,500,000 lakost számolt, régibb időkben, a' Ptolomäok alatt 20,000,000 népességgel birt, 's egész Olaszországot tartá gabonával. A' mivel szántóföldek két oldalról repülő-homokpuszták közt fekszenek, mellyeknek szomorú egyformaságok csak itt ott változik-el néhány oasok, vagy iszöld szigetek által, mellyek a' karavánoknak menedékül 's nyugvóhelyül szolgálnak.

A' földgömb' természeti revolúcióji 's a' politikai változatok, Egyiptom' népességét és boldogságát jóformán megsemmisíték. A' rosszul tartott csatornák beomlottak 's eltűntek; a' pusztá' homokja borítá-el mind inkább a' termékeny határt. A' föld régi idők' romjaival elborítva volt; a' népesség, hasonlítván e' romokhoz, szinte több időszi népek' keverékéből, 's erkölcs, nyelv és vallás különböző népekből Koptok, Arabok, Törökök és Mameluckokból állott.

A' Mameluckok voltak a' tartomány' urai, mellynek gazdagsága 's hatalma kezökben volt. Ezek, hadakozó katonaságból állottak, czirkasziai és georgiai rabszolgákból választva, rettenhetetlenek, 's szokva voltak lóháton harczolni. Vezérik 24 beyek vagy fejedelmek voltak, kik közt Murad és Ibrahim fő-hatalommal birtak.

A' török basának, ki évenként küldetett-ide Konstantinápolyból, csak névszerinti hatalma volt; megbizva, hogy azon adót beszedje, mellyet neki nem fizettek, 's azon szultán' képét

viselje, kinek nem engedelmeskedtek. 200,000 Török a' városokban elszélyedve 's mindenféle rangból, Janicsár és Spahi czimet viselt, a' nélkül, hogy köteles vagy alkalmas lett volna katonáskodni.

A' Koptok, a' tartomány' eredeti lakosi, a' keresztyén vallást vallották. Mint minden szolgálai népek igen el-aljasodtak, 's a' legalábbvaló mesterségeket üzték.

Az egyiptomi Arabok, kiket nem kell a' Beduinekkal — eme' hivség 's vallás nélküli, 's a' pusztát félelmessé tevő rablókkal felcserélni, — főrésztét tevék a' népességnek. Egyiptomnak Mahomet' vezéri által lett elfoglalásakor telepedtek itt le, 's három osztályra osztattak: a' fellahk vagy parasztok — kis birtokosok, kereskedők, gyárosok — 's nagy birtokosokra, kik Scheik név alatt Egyiptom' nagyjai voltak. Ezek a' divánok és moscheek' tagjai voltak, 's nagy befolyásuk volt a' népre.

Bonaparte e' népfelekezetek' különféleségét, 's az Egyiptomiak' érdekeit pontosan kitanulta, 's e' tapasztalását az új kormányozás' elrendelésénél okosan használni tudta. Az arab nemzeti-érzésnek hízelve azt hirdette, hogy ő nagy tiszteletet érez Mahomet' vallása iránt, 's ő csak azért jött, hogy a' Mameluckokat, a' tartomány' bitorlóit meggyőzze. Egy, az egyiptomi néphez intézett proclamatió, mellyet Kairoba indulta előtt kibocsátott; 's melly innepélyes, tiszteletet gerjesztő sztylbe foglalva, a' napkeletiek' képzelődő-tehetségéhez vala alkalmazva, nagy fogamatot szült.

Az Egyiptomba kiszállított sereg csak 30,000-ból állt, 's öt osztályra oszlék, Kleber, Desaix, Reynier, Bon és Menou generálok alatt.

Desaix' osztálya, melly a' kairoi urban az elősereget képezé, a' pusztán átmentében, a'

viz' szüke, 's a' nap' égető sugarai miatt annyira szenvedett, hogy maga Desaix, ki a' legnagyobb veszedelmekben sem csüggedt-el, így irt a' fő-vezérhez: „Ha a' fő-sereg nem a' villám' sebességével siet-át a' pusztán, oda leend.“

Nyughatatlanul türek a' Francziák, kik O-lasz és Németország' termékeny síkjain szoktak volt hadakozni, ez új, szokatlan bajokat. Égető szomjokat nem csilapithatta-le amaz utjokban talált kevés kutak' zavaros vize; 's az még azon csalóka morgana (légtünemény) által is nevededett, melly a' földből kipárolgó égető gőzöket fris tiszta vízzé látszék változtatni. Ez tantalusi kín volt, melly naponkint megújult; a' viz annyira távozik-el, a' mennyire közelni törekvének feléje. Bajok az által is tetéztetett, hogy midőn a' csapatok a' Nilhez értek, 's most vizük elég volt, élelmök már elfogyott; mivel a' több napra kapott kenyeret szokott katonás szelességgel eldobálták; azért görög-dinnyével — e' vizenyős, egészségtelen 's gyenge eledellel — kelle megelégedniök.

A' fővezér osztoza katonái' szükölködésiben, 's eltüéré zúgolódásaikat, tudván, hogy Columbus' példajakint, kinek tengeri katonái szinte így zúgolódtak, elérendi célját vállalatának. De nem olly nagy kiméllést mutatott generáljai iránt; mert midőn azon szitkokat hallá, mellyekkel egyik közülök az expeditiót nyilván átkozni merészle, így kiálta: „Hallgasson generál! — Ön' hat lábnyi magassága nem ijjeszt meg engem. Ha Ön tovább is felingerli a' sereget, egy óra alatt agyon lövetem.“ A' generál elhallgatott, tudván azt, hogy Bonaparte ollyan ember, ki fenyegetésit véghez is szokja vinni.

A' katonák, szenvedett bajaik miatti rossz kedvöket leginkább a' szegény tudósokkal érez-

teték, kikre azt fogták, hogy! ez expeditiót ők okozták régiségbuvári tapasztalásaik végett. Bonaparte oltalmazta a' tudomány' embereit a' katonák' durvasága ellen; 's hogy a' seregnél azon emberek iránt tiszteletet gerjessen, kik magokat az emberi ismeretek' terjesztésére szentelik, Egyiptomban proclamatiójában 's napi-parancsiban fővezéri czimje elébe, a' „nemzeti-in-téz-et' tagja“ czimjét mindig oda tette.

A' sereg' oldalai egész uton arab lovagok' rajjától voltak környékezve, kik az elmaradó katonákat kirabolták, és megölték. Nem lévén a' Francziáknak lovasságjok, őket üzöbe nem vehették. A' fővezért is majdnem elfogták a' Beduinek; egy domb rejté-el szerencséjére szemek előtt. Midőn Bonaparte azon veszélyt, mellyből megmenekvék, átlátta, így kiálta-fel: „Még ott oda fent nincs az megirva, hogy engem' az Arabok fogjanak-el.“

Az ellenség legelőször Ramanieh mellett várá a' Francziákat, hol Kleber' osztályának, melly a' hajósseregnek a' Nilon leendő fedezésére, Rosetten keresztül nyomult-előre, a' főhadhoz kelle érnie.

Ez első csatában a' Mameluckok hátraverttek: néhány kartács-tüz széttüzé őket.

Ramaniehban kinyugodá magát a' sereg, 's az ohajtott Nil' vizében seregyve, elfelejté bajait. — Azután folytatá utját Kairo felé. Julius 13-ken Cherbeisnél, hol jobb szárnya a' Nilra támaszkodék, 's számos hajós-sereg által fedezve volt, Murad beyre bukkant, kinél 4000 Mameluck volt.

Az afrikai lovasság' tekintete pompás volt. A' szép arab lovak, gazdag szerszámokkal tündökölvé, pompázva, nyeritve 's könnyűséggel és kellemmel forogva, nem kevésbé gyönyörködteté a' szemet, mint a' katonás tekintetü

büszke lovagok, ragyogó, arany 's drága kövekkel ékesített hadiöltözeteikben; fejüket aranyozott sisakok vagy kócsagos turbánok díszítik; fegyverök, kard, lándzsa, nyíl és karabin volt. E' látvány eleven benyomást tett a katonákra. Legelőszér-is a' két hajóssereg közt kezdődék-el a' csata. Az ellenség' hajós-serege a' Nil partja mellett felfelé evező francziát megtámadá, és segedelmére Murad bey seregével előre-lépett. Mind az öt osztály egy négyszeget formált, mellynek közepében a' podjász volt, 's mellynek szegletei álgyukkal valának megrakva. A' négyszegek lépcsőnkint voltak felállítva 's egymás' oldalait fedezték. A' Mameluckok nem várák-be a' Francziák' támadását, hanem ezekre rohantak; de dühösségök megtört e' mozgatható falakon, mellyekből merő bajonettek álltak-ki, 's időről időre puska-golyó és kartács záport okádtak. A' Mameluckok nagy elszántsággal ismételék többszer támadásukat; de az europai taktika és hadifenyíték diadalmat vőnek rendetlen vitézségükön. Chebreis falut a' Francziák elfoglalák, 's a' Mameluckok nagy zavarral futottak Kairo felé. A' hajóssereg' katonái nem kevésbé valának szerencsések a' szárazföldieknél, ők is futásra kényszeríték az ellenséges flotillát.

Egy régi arab monda azt mondja Egyiptom' urának „ki magát Kairo' urává teszi.“ A' Mameluckok tehát elszánák magokat fővárosok' falai alatt még egy ütközetet megpróbálni. Győzelem vagy halál volt jel-szavok; mert ez ütközet' elveszte uraságoknak is véget vetendő vala. A' Nil' balpartján felállítva a' folyóra támaszkodék 60,000-ból álló seregök, Kairót, melly a' Nil' jobb partján fekszik fedezve, 's Embabehtől a' pyramisokig nyulva. Jobb szár-

nyok e' falunál 40 álgú sáncz által volt el- látva, 's 20,000 török gyalogságtól oltalmazva, melly Janicsárok és Spahikból állt. A' sereg' derekát 10,000 Mameluck, balszárnyát 3,000 arab lovag tevé.

Egy éjjeli mars után a' franczia had nap- felkölte előtt közeledék az ellenséghez. E' hor- zasztó vonal, a' fegyvereknek a' felkelő nap- ban tündöklése, a' kairoi 300 minaretek' (tornyok) tekintete, a' folyót prémező pálma- erdők, 's ama' tetemes szörnyeteg pyramisok, mellyek a' láthatáron ülni látszattak, hogy a' kezdendő ütközet' szemtanúji legyenek: ez egész felséges pompás látvány, a' katonák közt kimondhatatlan meglepést, csudálkozást és lel- kesedést szült; e' lelkesedés még inkább neve- kedék, midőn a' fővezér serege' homlok-sorára vágatva, 's újjával a' láthatárra mutatva, kö- vetkező rövid beszédet tartta, melly hihetőleg addig fog élni, míg a' pyramisok, mellyek annak tanúji voltak:

„Katonák! ti azért jöttetek e' tájokra, hogy ezeket a' bárdolatlanság' jármától meg- szabadítsátok, a' mivelődést napkeleten ter- jesszétek, 's a' világnak e' szép részét Angoly- ország' sanyargató uralkodása alól felmentsétek. A' harcz' pillanata közel van. Gondoljátok-meg, hogy emez emlékek' tetőjiről 40 századok néz- nek-le reátok.“

Bonaparte' szavai, a' legtávolabbi sorok- ban is ismételtetve, a' katonákba nemes büsz- keséget 's megtörhetetlen bátorságot gerjeszté- nek. — A' sereg hamar négyszegeket formált, mint Chebreisnél. Desaix vezérlé a' jobb szár- nyat, melly két osztályból állt, — Vial a' balt, melly szinte két osztályt számlált. Bonaparte a' derékon állt Kleber' osztályával, mellyet, eme' derék generál Alexandriában sebben fe-

küdvén, Dugua generál vezérle. — Bonaparte szorgalmasan megvizsgálá az ellenség' állását 's észrevév, hogy az álguknak, mellyek az embabehi tábornot fedezék, nem volna kerékagyok; 's így meggyőződék a' felől, hogy a' török gyalogság nem merészlend attól eltávozni. Parancsolá tehát Desaixnak, hogy jobb szárnyát messzebbre terjessze-ki, hogy így a' török pattantyússág' lövése' körén túl essék, 's ugy akkor a' Mameluckokat támadja-meg: ez alatt Vial az embabehi sánczokra szemközt rohanjon: e' fordulatnak az ellenséget két tűz közzé kelte szoritania.

Murad bey nagy éleslátással, nagy elszánt-sággal és katonai lángésszel birt.

Észrevév a' Francziák' mozdulatit 's elérte szándékjokat. Azonnal parancsolá lovasságának, hogy a' franczia kolonnokat utközben támadja-meg. E' rácsapás heves és olly kemény volt, hogy a' franczia négyszegek egy pillantatig ingadoztak; de majd ismét neki batorodának. Hijába újítá-meg az ellenség támadását; kétségbe esett próbatételi mind füstbe mentek. A' kartácsok 's a' gyalogság' tartós tüzetől lezuzva, a' legbátrabbak e' négyszegek-nél lelék hálálokat, mellyeknél minden erőlködéseik hasztalanok voltak. Vial generál a' besánczolt falut bajonettel vevé-el. Az ellenséges had most a' négyszegek által elvett saját batteriái 's a' folyó közé látá magát beszorítva: — ekkor egészen széttveretett 's tönkre jutott. — Murad-bey csapatjaitól elvágva 2500 lovagjával — számos serege' egyetlen maradványával — Ghizehbe hátrállt. A' török gyalogság' nagyobb része a' Nilon át uszással menté-meg magát; azon Mameluckok, kik e' veszélyes példát követték, nehéz fegyvereik miatt a' hullámokba fuladtak. Az ellenségi tábor, 400 podjászos te-

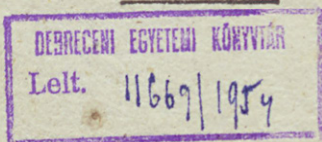
ve, 40 álgú, több ezer arab ló 's Kairo' biztos birása voltak e' dicső győzedelemnek következményi, melly pyramisok ütközeteinek neveztetett.

A' fővezér julius 25-n ment-be Kairoba, de kevés nap tartózkodék ott. Ibrahim bey, ki a' Nil' jobb partján maradt Mameluckokat vezérlé, Belbeisbe vonódott-hátra. Bonaparte három osztállyal indult-el úzésére; elérte Salahiehnél, 's a' syriai pusztába visszaveré. Reynier' osztálya Salahiehnél maradt, hogy e' helyet megerősitse, 's Egyiptomot Ásia felől fedezze. Kleber' osztálya Damiettebe indult, hogy e' várost megszálja, 's a' tenger partra felügyeljen. Menou' osztályát pedig a' fővezér Kairoba visszavezeté.

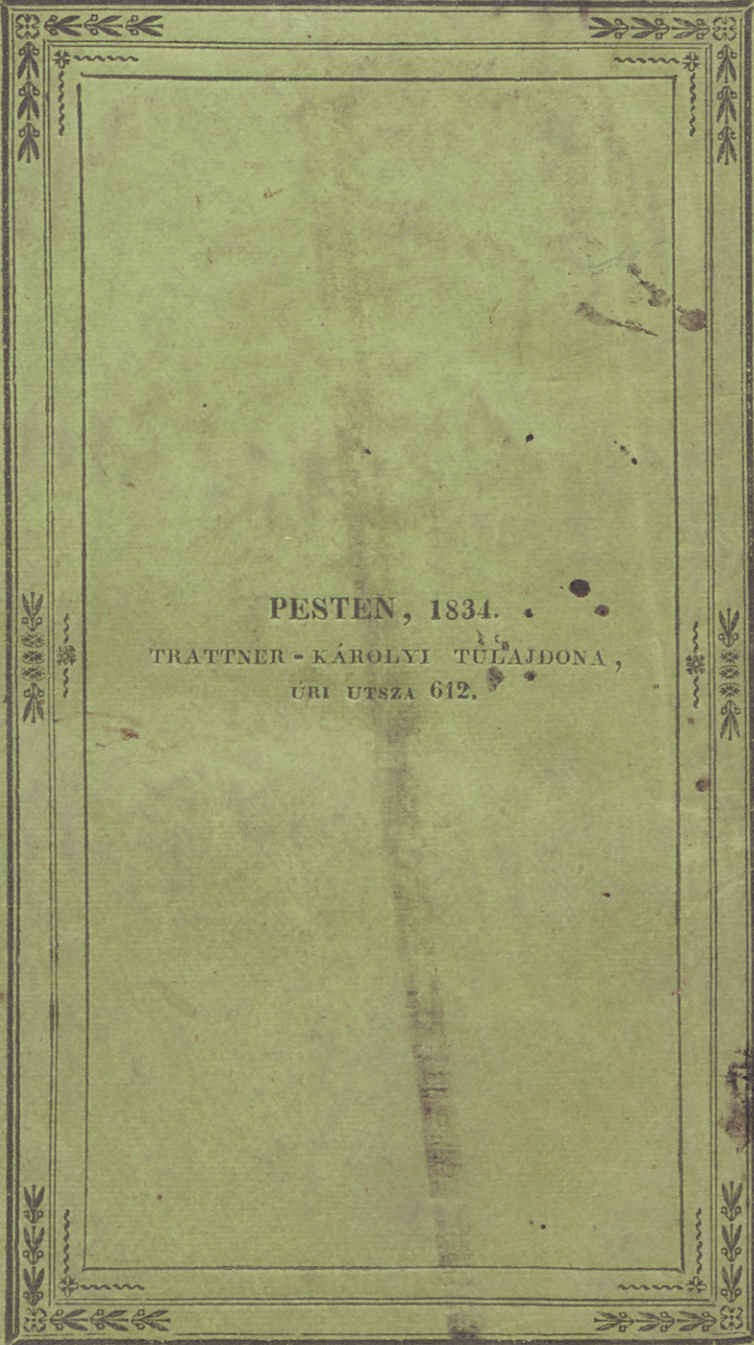
Mig Bonaparte Ibrahim beyt alsó-Egyiptomból kiüzte, az alatt Desaix, Murad bey' úzésére kiküldetve, felső-Egyiptomban erős állást vón magának, 's képes volt a' Mameluckoknak eme' bátor vezérét meghódítani, ki mindig megveretve, de azért soha elnem csüggedve, támadásait csudálatra méltó állhatatossággal újítá-meg.

Desaix generál' nagy tulajdoni, mértékletessége 's egyenes-lelküése, felső-Egyiptom' lakosira mély behatással voltak, 's ezek őt egy szivvel szájjal „igazságos szultánnak“ nevezték.

E' táborozás' sikere tökéletesen szerencsésnek látszatott: a' szárazföldi sereg' minden vállalati elsültek; de a' hajós-sereget egy olly szerencsétlenség érte; melly a' fővezér' reményin halálos sebet ejtett. A' francia hajóhad, parancsa' ellenére, az abukiri kikötő előtt állva maradt: itt Nelson admiráltól megtámadtatott és — semmivé-tétett.

PESTEN, 1834. .

TRATTNER - KÁROLYI TULAJDONA,
ÚRI UTSZA 612.